

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

TIZENEGYEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

II. OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

BUDAPEST.

1897.

3 13 6 02

TARTALOM.

- I. szám. Justinianus »Omnem reipublicae« kezdetű rendelete a jogi oktatás tárgyában. *Vécsey Tamás* r. tagtól.
- II. » A tudományos és irodalmi kitünőségek jogczime a felsőházi tagságra. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- III. » Az athenei alkotmánytörténelem korszakai azon csak imént fölfedezett görög munkában, melyet némelyek Aristotelesnek tulajdonítanak. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- IV. » A rövid tartamu szabadságvesztés-büntetések s a föltételes elítélés. *Tóth Lőrincz* r. tagtól.
- V. » További tanulmány a legujabban fölfedezett *Ἀθηναίων πολιτεία* fölött. *Schvarcz Gyula* r. tagtól.
- VI. » A birtoki jogtan kétségei. Székfoglaló értekezés. *Hoffmann Pál* r. tagtól.
- VII. » Az adóeszmény. Tudományos és gyakorlati szempontból. Székfoglaló értekezés. *Hegedűs Sándor* r. tagtól.
- VIII. » Magyar tengerjog. Székfoglaló értekezés. *Nagy Ferencz* l. tagtól.
- IX. » Az otthon védelme a magyar büntető jogban. Székfoglaló értekezés. *Fayer László* l. tagtól.
- X. » A jegybankok nemesércz-politikája. *Földes Béla* l. tagtól.
- XI. » Korunk uralkodó eszméi. Székfoglaló értekezés. *Asbóth János* l. tagtól.
- XII. » Állami önkormányzat. Székfoglaló értekezés. *Kuncz Ignác* l. tagtól.

ÉRTEKEZÉSEK
A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

PAUER IMRE

H. OSZTÁLYTITKÁR.

XI. KÖTET. 1. SZÁM.

JUSTINIANUS
„OMNEM REIPUBLICÆ“

KEZDETŰ RENDELETE
A JOGI OKTATÁS TÁRGYÁBAN.

ADALÉKÚL A JOGI OKTATÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

VÉCSEY TAMÁS

RENDES TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A II. OSZTÁLY ÜLÉSÉN, 1890. MÁJUS 12-ÉN.)

Ára 60 kr.

BUDAPEST.

1890.

ÉRTEKEZÉSEK

A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867–1870.

I. Szám. Az uzsora törvényekről. *Szinováczy Györgytől.* 1867. 17 l. Ára 10 kr. — II. Szám. A magyar mezőgazdaság. *Keleti Károlytól.* 1867. 19 l. 10 kr. — III. Szám. A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 42 l. 20 kr. — IV. Szám. A magyar Korona országainak legujabb népesedési mozgalmai. *Dr. Konek Sándortól.* 1868. 52 l. 20 kr. — V. Szám. Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. *Kautz Gyulától.* 1868. 38 l. 20 kr. — VI. Szám. A statisztika hivatalos és tudományos művelése. *Keleti Károlytól.* 1868. 41 l. 20 kr. — VII. Szám. A római jog s az ujabbkori jogfejlődés. *Pulszky Agostontól.* 1869. 27 l. 10 kr. — VIII. Szám. *Gains. Rentmeister Antaltól.* 1869. 116 l. 30 kr. — IX. Szám. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. *Tóth Lőrincztől.* 1869. 26 l. 20 kr. — X. Szám. A törvénykezés reformja. *Ókröss Bálinttól.* 1869. 18 l. 20 kr. — XI. Szám. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. *Csatskó Imrétől.* 1870. 26 l. 20 kr. — XII. Szám. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megalakulása. *Baintner Jánostól.* 1870. 37 l. 20 kr.

Második kötet. 1870–1874.

I. Szám. A fogyasztási egyletek. *Dr. Vécsey Tamástól.* 1870. 59 l. 20 kr. — II. Szám. Az emberi öntudat jelen fokáról. *Dr. Barsi Józseftől.* 1870. 27 l. 10 kr. — III. Szám. Kassa város parkettkészítése a XV. század kezdetén. *Wenzel Gusztávtól.* 1870. 43 l. 10 kr. — IV. Szám. Emlékbeszéd Császár Ferencz tiszteleti tag fölött. *Dr. Suhayda Jánostól.* 1871. 12 l. 10 kr. — V. Szám. Szemle a magyar jogászgűlések munkássága s eredményei felett. *Tóth Lőrincztől.* 1872. 88 l. 30 kr. — VI. Szám. Modern alkotmányos monarchiai intézmények. *Ladányi Gedeontól.* 1873. 28 l. 10 kr. — VII. Szám. Emlékbeszéd Rau Károly Henrik felett. *Kautz Gyulától.* 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. Szám. A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. *Hajnik Imrétől.* 1873. 18 l. 10 kr. — IX. Szám. A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. *Dr. Matlekovits Sándortól.* 1873. 32 l. 10 kr. — X. Szám. Mezőgazdasági statisztika a nemzetközi kongresszusokon. *Keleti Károlytól.* 1874. 32 l. 10 kr. — XI. Szám. A székely kérdés. *Galgóczy Károlytól.* 1874. 24 l. 10 kr. — XII. Szám. Az emberi élettartam és a halandóság kiszámításáról. 4 graphicus rajzzal. *Kőrösi Józseftől.* 1874. 52 l. 30 kr.

Harmadik kötet. 1875.

I. Szám. A kényszer-egység a csödeljárásban. *Apáthy Istvántól.* 1875. 25 l. 18 kr. — II. Szám. Quetelet emlékezete. *Keleti Károlytól.* 1875. 24 l. 10 kr. — III. Szám. Magyarország népesedési mozgalma 1864–1873-ban és a cholera. *Keleti Károlytól.* 1875. 56 l. 40 kr. — IV. Szám. Ujabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából. *Konek Sándortól.* 1875. 55 l. 35 kr. — V. Szám. A statisztika és a nemzetgazdaságtan közti viszony a mai korban. *Konek Sándortól.* 1875. 26 l. 15 kr. — VI. Szám. Emlékbeszéd Szigethi Waga János l. tag felett. *Galgóczy Károlytól.* 1875. 23 l. 15 kr. — VII. Szám. Statisztikai tanulmányok hazánk közegészségi állapotá felett. *Dr. Weszelorszky Károlytól.* 70 kr. — VIII. Szám. Visszapillantás az előbbi m. k. curiának 1724–1769-ki működésére. *Wenzel Gusztávtól.* 80 kr. — IX. Szám. Emlékbeszéd Csacsó Imre l. tag fölött. *Pauder Tivadartól.* 10 kr.

JUSTINIANUS
„OMNEM REIPUBLICÆ“

KEZDETŰ RENDELETE
A JOGI OKTATÁS TÁRGYABAN.

ADALÉKÚL A JOGI OKTATÁS TÖRTÉNETÉHEZ.

VÉCSEY TAMÁS

RENDES TAGTÓL.

(OLVASTATOTT A II. OSZTÁLY ÜLÉSÉN, 1890. MÁJUS 12-ÉN.)

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

1890.

ELSŐ FEJEZET.

A jogi oktatás kezdetleges kora.

I. A múlt idők tudományos műhelyeinek kutatása és ismeretése nem pusztán régészeti értékű. Kapcsolatba hozható ez a mai intézmények történeti méltánylásával. A múltakhoz mérve állapíthatjuk meg, hogy mily fokára jutottunk a haladásnak. A kik most a tanítási és tanulási szabadság éltető világánál munkálkodnak: fogalmat alkothatnak arról, hogy milyen más világ járt valaha a tanügyre, s a kik a szabadság fényétől el akarják zárni tanszéköket és hallgatóikat: gondolkodóba eshetnek a felől, hogy érdemes-e az elavult intézmények feltámasztásán fáradozni.

II. *A keleti népeknél* a jog a vallás misteriumai közt lapangott, önálló külön hatalomnak vagy védelemnek rangjára nem emelkedett. Tanításával és tanulásával a vallás szolgái foglalkoztak.

III. *A görögöknél* a jogi oktatást magánügynek tekintették s a jogot az *útmutatók* (αὐτοματὸν viae duces) kalauzolása mellett tanúlták és pedig komolyan, behatóan, mert Hellas tekintélyei, a rómaiak feljegyzése szerint, meg voltak győződve, hogy non potest respublica esse salva aut bene instituta nisi civilium legum periti recte sua doceant vel discant.

IV. *A rómaiaknál* kezdetben a joggal a pontifex testület tagjai foglalkoztak, s hogy jövőre is csak ők érthessenek hozzá: azt nyilvánosan nem tanították. A ki pontifex lett, az tisztársaitól sajátítá el a tudnivalókat, megismerte a jogi ügyködésnek (legis actio) alakjait, idejét, megengedhetőségét, a végrendelkezés, gyermekké-fogadás, eskü, fogadalom, törvényszéki szünet s a

többi iránti jogszabályokat.¹⁾ Ebből is következtethetjük, hogy a pontifex nem volt lelkész a mai értelemben, hanem a sacralis és civilis szabályok letéteményese, szakértő tanácsadó a jogügyletek, a naptár²⁾ s a törvénykezés kérdéseiben.

A lex Aebutia szüntette meg a pontificalis befolyást a törvénykezésre. A laicus tudomány útját egyengette Tiberius Coruncanius.

MÁSODIK FEJEZET.

A jogot azok tanítják, a kiknek működése következtében a magánjog kiválík a nyilvánjogból.

Tiberius Coruncanius feleleteit nyílt helyen adta. Első a kitől bármely érdeklődő polgár tanulhatott. Pomponius szavai szerint primus qui profiteri cœpit,³⁾ tehát nemzetének első jogtanára, a kit olyanok is hallgathattak, a kik nem készülnek a pontifex méltóságra, mi által kivezette a jogismeretet a hagyományos szűk körből. Az ő tanítása abban állott, hogy nyilvánosan, a tanulni kívánóktól környezve adta a jogi útbaigazításokat és véleményeket a hozzá folyamodóknak, holott előbb a pontifex testület zárt körében maradtak a véleményezők. A jogtudomány még ugyan sokáig nem állt másban, mint az előzetes esetek ismeretében, a följegyzések interpretatiójában, de mégis nagy érdeme Coruncaniusnak, hogy közkincsesé tette a pontifex testület hagyományait s a jogalkalmazás művészetét. Előkészíté a hivatásszerű jogászai kart. Coruncaniusnak, a plebeius jogtudósnak közhasznú működését méltányolták honfitársai, előléptetvén őt a köztársasági tisztségek fokozatainak a legmagasabbikra. 280-ban consul, diadalmas hadvezér és a tanács határozatából triumphator. Mind ez másokra is buzdítólag hatott. Az

¹⁾ Val. Maximus. 2. 5. Ius civile per multa secula solis pontificibus notum.

²⁾ Cic. pro Murena. c. 11. . . . a quibus etiam dies petebantur. Gai. 4. 30. Cauret. Le droit pontif.

³⁾ Dig. 1. 2. 2. §. 38.

új nemzedék törekvő tagjai, mint Cicero ¹⁾ mondja: se ad claros et sapientes viros bene consulentes rei publicæ contulerunt. A követendő mesternek kiszemelése akkor történt, mikor az ifjú felölté a togát, mint ezt ugyancsak Cicero ²⁾ maga említi: ego autem a patre ita eram deductus ad Scævolum, sumpta virili toga, ut, quoad possem et liceret, a senis latere nunquam discederem.

Az érdeklődő tanítvány bővebb felvilágosítást kérhetett, természetesen nem rendszeres felvilágosításokat, hanem tudakolhatta a hasonló tartalmú korábbi véleményeket és az előzetes eseteket, miket csak a gyakorlat férfiai ismertek.

Marcus Porcius Catoról, a ki 195-ben viselte a consulságot, említik, hogy a véleményezés alá került jogesetektől kiindulva tájékoztató szabályokat közölt a fiával (præcepta Marci).

C. Livius Drusus, consul 147-ben, a jogi pályára lépők kedvéért oktatólag jegyzé fel a gyakorlatban felmerülő jogesetek megoldásához szükséges tudnivalókat, utilissima discere cupientibus monumenta composuit.³⁾

Quintus Mucius Scaevola az augur, a ki 117-ben consul volt, tanítá Cicerót a jogra. A tanítvány a nagy mestert véleményezéseikor figyelmesen hallgatta, dicsérettel emlegették őt mások is, mint a törvények ihletett mesterét: legum clarissimum et certissimum vatem.⁴⁾ Cicero hálával mondja, hogy milyen sokat tanult Qu. Mucius Scævolától: multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breviter et commode dicta memoriæ mandabam, fierique studebam eius prudentia doctior.⁵⁾

Quintus Mucius Scaevola pontifex maximus, consul 95-ben; a systema Mucianum megalapítója. Megengedte az ifjakkak, hogy véleményezéseinél jelen lehessenek. Ezt a kedvező alkalmat sokan felhasználták. Számos hallgató vette körül, a kik később híres jogtudósok, államférfiak lettek, pl. Aquilius Gallus, Balbus Lucilius, Sextus Papirius, Caius Juventius, Aulus Cassellius.

¹⁾ Cic. de off. 2. 46.

²⁾ Cic. Læl. 1.

³⁾ Val. Maxim. 8. 7. 4.

⁴⁾ Val. Maxim. 8. 7. 4.

⁵⁾ Cic. Læl. 1.

Balbus Luciliustól tanult *Servius Sulpicius Rufus*.

Servius Sulpicius Rufus kiváló szónok, jogtudós, termékeny jogtudományi író és népszerű államférfi, consul 51-ben Kr. e. Jellemzi Serviust a dialecticai élesség, következetesség és összefoglaló áttekintés. A jogot tudományosan kezdte vizsgálni. Sikeres tanári tevékenységet fejtett ki. Ébresztő szelleméről tanúskodik tanítványainak nagy száma (*Servii auditores*), a kik a jog történetében maradandó emléket hagytak, pl. *Alfenus Varus*, *Aulus Ofilius*, *Aufidius Namusa*, *Titus Cæsius*, *Publicius Gellius*, *Aufidius Tucca*, *Flavius Priscus*, *Caius Ateius*, *Pacuvius*, *Cinna*, *Qu. Antistius Labeo*. Ezek a lelkes, buzgó tanítványok (*auditores*) a mesternek véleményeit és tanait összegyűjtötték, névszerint *Aufidius Namusa*, terjesztették s hasonló esetekben irányadóknak tekintették, a controversiákat tovább vitatták, míg végül közös megállapodás mellett *receptum ius* lett a controversumból. A felmerült vagy felhozott jogtételek magyarázata is eszmecserét idézett elő; hiszen *Pomponius* mondja: *) *ut interpretatio desideraret: prudentium auctoritatem, necessarium esse disputationem fori.*

A jogeset feletti véleményt a fél a jogtudóstól a köztársaság vége óta írásban kapta. Ennek szerkesztése előtt az esetről eszmecsere indult meg; a bővebb megvitatás (*disputatio*) a tanítás céljaira szolgált. A megvitatott esetnek tanúságait a hallgató elsajátítja. *Servius Sulpicius Rufus* már sok elméleti kérdést fűzött a fenforgó jogesethez, és így a *studiosa disputatio* behatóbb, oktatóbb volt, mint a *forensis contentio*. Az egyes felmerült jogeset kapcsán számos elvont tételt világosítottak fel, számos következtetést vontak le; így dolgozták ki azt az anyagot, melyet *Quæstiones* cím alatt szoktak összefoglalni s közkézre bocsátani. A kidolgozáshoz a mester felvett valamely valóságos vagy képzelt jogesetet, a hallgatók próbálkoztak véleményt formálni az eset felől; nehezebb esetekre vonatkozólag megadta a mester a kellő útmutatást arra nézve, hogy honnan meríthetik az irányadó elveket, hol találhatják meg a döntvényeket (*præiudicia*), a jogszabályokat, melyek volnának a használható irodalmi művek, mit mondtak hasonló jogesetekre a híresebb jog-

*) Dig. 1. 2. 2. §. 5. A Mommsen olvasása szerint.

tudósok, mit tart az ilyen esetekről a szokásjog, micsoda szabály vonható le a fenforgó esetből? s miképen kell azt alkalmazni? A beható eszmecsere után a hallgatók (auditores) mérlegelték a mesternek a véleménye támogatására felhozott érveit és az ellenkező vélemény el nem fogadhatóságának okait.

Cato Lucilius Balbus¹⁾ és Servius Sulpicius Rufus működését szemlélve megérthetjük, hogy képződni kezdett némi előkészítő *elméleti* tan, mely előmozdítja a híres praktikusok auditoriumában hallott consultatiók és responsumok behatóbb megértését.

A gyakorlat nagy mestereiről, kiket a figyelmes hallgatók környeztek, mondá Cicero:²⁾ est enim domus iuris consulti totius oraculum civitatis, unde omnes cives consilium expectant; s hogy a gyakorlati oktatásról mint vélekedtek a legfelsőbb társadalmi körökben is, kimutatja Cicero,³⁾ így szólván: ius civile docere semper pulchrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus.

HARMADIK FEJEZET.

A jogot azok tanítják, a kik a szigorú jogot a méltányossággal, a Quiritesek jogát a népek jogával egyesítve, tudományosan feldolgozták.

I. Az elemi oktatásnak még Cicero gyermekkorában is kiváló tárgya volt a tizenkét-tábla, tehát valami kis jogi ismerettel bírt a közönséges polgár is. A ki magasabb képzést akart szerezni, az járt a grammaticusokhoz, kik Augustus óta előszeretettel olvastatták Vergilius és Horatius költeményeit; így megszokták az ifjak a fejedelemség dicsőítését. Olvasták az ifjak továbbá Liviusnak az ősökét magasztaló családi hagyományok s évkönyvek felhasználásával készült történeti művét. A grammaticustól a rhetor vezetése alá került a tanuló, a dialectica és az ékes előadás be-

¹⁾ Pomp. Dig. 1. 2. 2. §. 43. Sulpicius Rufus *institutus* a Balbo Lucilio.

²⁾ Cic. De orat. 1. 45. 199. 200.

³⁾ Cic. De orat. 1. 141. 142.

gyakorlása végett, melynek közvetetlen alkalmazása a tanácsteremben a bíróságok előtt, még az Antoninusok alatt is, hatást idézett elő. A szónoklati gyakorlat után következett a bölcelet, különös tekintettel a stoára. Ékesszólás, történet és bölcelet készítő elő az ifjút a jognak tanulására, mely még mindig kiválóan gyakorlati úton történt.

Valamint a szabad köztársaság, úgy eleinte a monarchicus köztársaság korában is főleg gyakorlati úton terjedt a jogismeret; fődolog volt a véleménykérés megfigyelése, s a jogesetre vonatkozó döntő szabálynak elsajátítása. Időszámításunk második századának kezdete óta, midőn Juventius, Celsus és Salvius Julianus terjedelmesebbé tették a jogtudományt, és midőn ezt Itálián kívül származott polgárok is törekedtek elsajátítani, kik a Rómában mindenki előtt ismeretes jogi kifejezések, jogászi gondolkozásmód és hagyományok ismeretének külön megszerzésére szorultak: előtérbe lép a szakszerű elméleti előképzés,*) melyet szaktudósoktól lehetett megszerezni. Antoninus Pius óta megkivánták ezt a jogtudós hallgató-termébe (auditorium) belépni kívánó ifjútól. Most már a szónoklati s bölceleti előképzettségű ifjak, ha jogi pályára akartak lépni, előbb elméleti tanfolyamot vettek, aztán közeledtek a gyakorlat megszerzése végett a hírneves jogtudóshoz. Az elméleti oktatást nyilvános helyen (stationes), az Apollo temploma közelében**) adták, hol jogtudományi könyvtárt (bibliotheca iuris civilis) is rendeztek be, melynek alapját már Augustus vetette meg. A statiók el voltak látva auditoriumokkal, melyeket rendesen látogattak az érdeklődők. Itt tanulták az elméleti bevezetést (institutiones). Bevezetésül szolgált a magánjognak rövid vázlata a szóbeli előadás alapján, melyből jegyzeteket csináltak. Ezt követte hihetőleg az edictum s valamely alapvető műnek, pl. Sabinustól a Libri tres iuris civi-

*) Az elméleti oktatással foglalkozó tanárok neve: *præceptor*, *magister*, *doctor*, *professor*, később kedvelt lett az *antecessor*, t. i. *qui doctrina antecedit alios*. Bármely tárgy tanára nevezhető ezen a néven, de idővel a keleti birodalomban főleg a jogtanár (*antecessor iuris*) megjelölésére használták. Az elméleti oktatást *pædagogiai* tapasztalatokkal s *didacticus* képességgel bíró férfiak adták.

**) *Scholias*. ad *Iuven.* 1. 128. *Iuxta Apollinis templum iuris periti sedebant et tractabant.*

lis, stb. fejtegetése, melynek hatása az iskola falain kívül is érezhetővé vált.*)

Az institutiók után jött a gyakorlati kiképzetés (instructio). E célból a véleményekről híres jogtudóst felkeresték a tanulni vágyók úgy, mint nálunk 1848 előtt a jelesebb táblai ügyvédet, alispánt a patvaristák, vagy a kir. táblai bírót, hétszemélynököt a jurátusok. Megfigyelték a jogtudósnál a jogesetek tárgyalási módját (quæstiones tractare), részt vettek az eset feletti vitában (disputatio), a vélemény (responsum) alkotásában. Itt a *tanuló* nem volt merőben *hallgató*, a szöveg felolvasásának szenvedő hallgatója, hanem tevékeny résztvevő a szellemi foglalkozásban, esze és képzettsége mértékéhez képest. A gyakorlat állott itt előtérben, a hol jogilag vizsgálódni, okoskodni, következtetni kellett, hogy miképen fog majd ő is foglalkozni a véleményt kérőkkel. Az auditoriumba bocsátott ifjak (auditores) a jeles mestereket (præceptores, iuris auctores) minta gyanánt tekintették, a jogi gyakorlatnak művészetét (ars æqui et boni) elsajátították s állandó összeköttetésben maradtak mestereikkel.

Valamint ezek, úgy a későbbi jogtudósok is főleg a tételes jogra gondoltak s ennek megvalósításán munkálkodtak. Kiválóan a magánjogot tárgyalták, mi által az utókorra is kiható munkát végeztek, mert hiszen mindenütt fejletlen maradt a magánjog, mint nálunk is, hol nem foglalt nagyobb tért a középkorban a római jog.

II. A leghíresebb jogtudósok is foglalkoznak a jognak gyakorlati oktatásával.

Labeo az év felét vidéki magányban tölté irodalmi tevékenységgel, másik felét pedig Rómában tölté vélemények adásával, melyeknek előkészítésére és hallgatására az ő termébe sokan jártak. *Capito* és más hírneves jogtudósok is megengedték, hogy környezzék őket a tanulni vágyók (studiosi).

Massurius Sabinus a tanítás céljaira szerkeszté rendszeres tankönyvét: *Libri tres iuris civilis*. A *ius civile* irodalmának kiindulási pontja.

---

*) Pl. Marcianus. Dig. 40. 15. 1. §. 4. ... ego quoque in auditorio publico idem secutus sum ; Tryphoninus. Dig. 23. 3. 78. §. 4. — — ego dixi in auditorio.

Nagytekintélyű jogtudós és tanár volt *Sempronius Proculus*, a proculianus iskola főnöke.

Juventius Celsus tanárának nevezi *Mæcianus*.

Javolenus Priscus consul 90-ben Kr. u. keresett tanító és respondeáló jogász s kiváló államférfiú.

A jogot *Salvius Julianus* is tanítá, mint több kitűnő kortársa. Terentius Clemens és Sextus Cæcilius Africanus tanáruknak nevezik őt. Vele éri el a remek jogtudomány fénykorát.

Sextus Pomponius mestereiül említi Pegasust, Aristót és Octavenust. Jogtörténeti irányban is működött, erre mutat »Εργασίδης» című dolgozata, mely történeti bevezetést nyújt a jogtudományba. *) «Epistolæ» cím alatt érdekes felvilágosításokat közöl, hihetőleg mint jogtanár.

Gaius az utókorra nagyobb hatást gyakorolt, mint az addigiak. Berytusban kezdte a jogtanítást, de idővel Rómában foglalt állást, hol a jognak gyakorlati alkalmazásával is foglalkozhatott, mert némely nyilatkozatai kitűnő praktikus jogászról tanúskodnak, a kinek azonban csak az utókor adta meg az igazi elismerést. Az ő műve: *Institutionum iuris civilis commentarii quatuor* általánosan használt bevezető könyv. Rendszere: de personis, de rebus, de actionibus, a legbevégezettebb rendszer Rómában a polgári jog befogadására; nálunk is sokan követték azt, pl. Kelemen, Frank, Kövy, Wenzel, és így a magyar jog szempontjából is érdekes.

Vinidius Verus jeles tanár. Pactumeius Clemens volt társa a consuli hivatalban, mint ezt a debreczeni collegium birtokában levő katonai elbocsátó levél is tanúsítja.

Volusius Maecianus, tanítója, később tanácsosa Marcus Aurelius császárnak, a ki trónra lépte előtt maga is respondeált.

Cervidius Scaevola mint jogtanár eleinte Berytusban működött, aztán Rómába hívták, a hol Papinianusnak, Pertinaxnak és Septimius Severusnak is adott jogi oktatást. Ez a két utóbbi a respondeálást a császári trónnal váltotta fel.

Ulpianus, Alexander Severus alatt præfectus prætorio, a jogot tanítás útján is terjeszté, tanítványai közül maga is említi

---

*) Pomp. Dig. 1. §. 2.

Modestinust. Előadásainak főbb vonalai Libri ad Sabinum cím alatt váltak híresekké.

Paulus is működött mint tanár, *Alexander Severus* alatt praefectus praetorio. Eszmékben gazdag író, önálló gondolkodású, tekintélyek előtt le nem boruló jogtudós.

Aelius Marcianus talán Berytusban kezdte tanítani a jogot. Rómában tanítványai számára Institutiókat írt.

Az elméleti és didacticus művek, pl. Libri regularum, Definitionum, Institutionum mutatják, hogy igazi tudományossággal és mély felfogással dolgoztak a tanárok. *)

III. A principatus századai alatt Rómán kívül még egy helyen t. i. Berytusban emelkedett az elméleti jogi oktatás nagy hirre. A szép Berytusban, Phœnicziának Augustustól kiváltságolt, Theodosiustól metropolis rangra emelt **) városában, az Antoninusok idejében állandósult, Septimius Severus óta gyarapodott a jogi iskola, a mint *Jeromos* mondja «a Krisztust üldöző jogtudósok nagy és híres iskolája», melynek auditoriumait kelet előkelőségei látogatták. Ezeknek vendégszerető otthonává, a tudományra törekvőknek találkozó-helyévé vált. Ott működött egy ideig s onnan jött Rómába *Gaius* és *Cervidius Scævola*, ott kezdték tanulmányaikat azok az igazán «napkeleti bölcsek» *Papinianus* és *Ulpianus*.

A berytusi iskola, valamint a római stationes ez időben magán intézetek valának, nem a város vagy állam, nem a fejedelm vagy valamely patronatus, hanem a tanító jogtudósok tartották fenn, úgy mint a középkor leghíresebb egyetemét a bolognait is.

---

*) A jogi oktatásra és a gyakorlati alkalmazásra rendelt jogi iratokat a harmadik századig papyrus-tekercesekre (volumen) írták. A nagyobb terjedelmű művek több tekerceset, vagyis könyvet töltöttek be, tekintettel az olvasók kényelmére és a művek megőrzésére. A harmadik században kezdték a papyrus-tekercesek helyett a pergament-codexeket használni a jogi művek leírására. A pergament tartósabb és a forgatásra alkalmasabb, mint a papyrus tekerces, főképp mivel egy kötetbe szokták összefoglalni. De a könyvek (libri) való felosztás szokásban maradt.

**) Cod. 11. 21. De metropoli Beryto.

NEGYEDIK FEJEZET.

Jogi oktatás a compilatiók alatt s után.

I. Constantinus intézkedései.

A Diocletianus, Constantinus monarchiája gyéríté a *ius respondendi* gyakorlatát s végleg eltemette azt III. Valentinianus, az idézési törvénnyel, mely a bírót nem a saját eszére és lelkiismeretére, nem is az élő legokosabb jogtudós véleményének kikérésére, hanem az öt nagy tekintély s az ezek művében idézett írók följegyzésének olvasására kötelezte. Fődolagnak nézték, hogy az idézés a dúsgazdag jogirodalomból (*ius*) könnyű és kényelmes legyen. A fejedelmi rendeletek (*lex*) fontossága és tömege is kihívta a beavatkozást. Azoknak teljes és hiteles gyűjteménye vált szükségessé, melynek létesítésére eleinte magán compilatiókkal törekedtek (Codex Gregorianus és Hermogenianus), II. Theodosius, majd Justinianus később hivatalos gyűjtemények készítését rendelte el.

Kedvezőtlenül hatott a jogtudományra a római szellemet háttérbe szorító barbarismus és a szabadságnak nem kedvező despotismus. A barbár áradat egészen elborítá már akkor a római műveltséget s ennek kialakásától lehetett tartani. A legeszebb emberek a theológiával kezdenek foglalkozni, theologok váltak szóvivőkké a fejedelmi tanácsban is, természetes, hogy nem jogi, hanem vallási szempontból ítélték meg a kérdéseket.

Ilyen körülmények között a jogtudomány hanyatlott, az irodalom meddő lett, alig termelt egyebet, mint kivonatokat és gyarló kézikönyveket. Őszintének kell tartanunk II. Theodosius panaszát, a ki korának szerencsétlenségein búsulva említi, hogy megritkult a jogtudósok száma.*)

A *compilatio* és a hanyatlás, mely két tényező összefügg, tevékenységre bírta a keresztény fejedelmeket, hogy a jogi *okta-*

*) Nov. Leg. Theod. 7. 71.

tás rendszeresítésében, majd később annak államosításában keressenek mentő eszközt. A központosító hivatalnoki államnak sok tisztviselő kellett. Ezeknek képzését nem akarták kizárólag a magán vállalkozásra bízni. Ezért a jogtanintézet Rómában, Konstantinápolyban s Berytusban államivá lett. Ez időtől kezdve a nyilvános rendes jogtanárokat mind a két fővárosban és Berytusban a kincstár díjazta, a tanári érdemeket kitüntetésekkel, ezímmel s magas ranggal jutalmazták a tanügyért buzgólkodó uralkodók. A nem állami jogtanintézetek szervezkedését is megkövetelték s azok működtek hol nemes, hol nem nemes versenyen egész Justinianus rendelkezéseig. Ennek köszönhető, hogy nem halt ki végleg a iurisprudentia, ámbár régi fénye nem tért többé vissza.

A jogi oktatás érdekében már *Constantinus* is intézkedett. Hihetőleg ő mondta ki, hogy a jogi tanfolyamra öt év fordítandó. A magánjellegű jogi iskolákat azonban nem vette állami kezelés alá. A két főváros közkönyvtárait állami javadalmazásban részesítették. *Valentinianus* és társai négy görög és három latin írástudót alkalmaztak codexek másolására és javítására (372. *)

II. II-ik Theodosius intézkedései.

A jogi oktatás államivá tételét *II. Theodosius* kezdte meg.**)

Mivel, úgymond, a jognak és törvénynek parancsolatait tudni felette szükséges, két-két jogi tanszéket rendszeresített (*duos qui iuris ac legum voluntates pandant*) mind a három városban, melyek előbb is hiresek voltak a jogi oktatásról, t. i. Róma, Konstantinápoly és Berytus. A több tartományból álló diöcesis fővárosában, mint a szellemi és gazdasági életnek, a művelődési és politikai szerveknek székhelyén, többnyire virágzottak olyan iskolák, a melyekben a latin és görög nyelv és irodalom előadására, továbbá

*) Cod. Theod. 14. 9. 2.

**) II. Theodosius ide vonatkozó rendeletét, mely 425-ben kelt: Cod. Theod. 14. 9. 3. Justinianus is elfogadta: Cod. 11. 18. 1. — II. Theodosius a philológiai és rhetorikai, tehát az előkészítő alaki képzést is szabályozta.

az ékesszólás tanítására kiváló férfiak vállalkoztak.*) A jogot azonban nyugoton a vidéki iskolákban nem tanították. Ezért hispániai, galliai, szóval minden nyugoti ember, mind Rómába ment, ha jogot akart tanulni. Ezt szentesíté az emberemlékezet meghaladó gyakorlat. Ezt megváltoztatni meg sem próbálták. Örültek az előkelőbb emberek, hogy Rómába kell menniök jogot tanulni, majd ennek alapján kiváló állást tölteni be.

Rómában a jogi iskola akkor a capitoliumon állott,**) de nem a régi, hanem valami új capitoliumon, melyen nem a pogány Jupiternek, hanem a keresztények szentháromságának áldoztak.

A kelet fővárosának *Bizancznak* nem volt olyan központosító ereje, mint Rómának. Keleten a városok akkor különálló culturalis szerepet játszottak. Ime a keleten nemcsak Konstantinápolyban volt virágzó jogtanintézet, hanem más helyeken is, u. m. Alexandriában, Athenæben, Berytusban, Cesareában és pedig mindenütt a latint használták oktatási nyelv gyanánt. Eleinte mindenik mint magánintézet működött, mignem a konstantinápolyi és berytusi II. Theodosiustól nyilvános állami jelleget kapott, s így a többiek fölé emelkedett, melyeket Justinianus eltörölt s feloszlatozott.

A tanfolyam, hihetleg Constantinus, de kétségkívül az idézési törvény (426) óta, öt év.

Ebből az első három év a tanári előadások (expositio) látogatására fordítandó, az utolsó két év pedig tanári előadások hallgatása nélkül marad a magánúton való készülésre, az önképzésre. A három év alatt a tanulók előmenetelét a tanulói recitatiók igazolták. Az utolsó két év felhasználásáról a gyakorlati élet tanúskodik.

III. Justinianus intézkedései.

A Constantinus, illetőleg a II. Theodosius féle rendezkedésre következett a Justinianusé.

*) Cod. Theod. 13. 3. 11. In singulis urbibus, quæ metropoles nuncupantur, nobilium professorum electio celebretur.

**) Cod. Theod. 14. 9. 3. . . . qui videntur intra capitolii auditorium constituti.

Justinianus nemcsak törvényhozó és gyűjtögető, nemcsak jogi tankönyvíró akart maradni, a ki a tanuló ifjúságnak Institutiókat készített, hanem a jogtanítást is újra akarta szervezni, legalább akarta, mert voltaképen keveset lendített a tanügyön.

Tanügyi reformját abban a constitutióban körvonalozta *Justinianus*, a mely «*Omnem reipublicae*» kezdetű, melyet rövidség kedvéért *constitutio Omnem* szóval fogunk emlegetni. Ez a constitutio megjelent a Digesták kihirdetésekor 533 decz. 16-án. Olvasható a Digesták szövegét megelőző «*Digestorum Prooemia*» rovat alatt.

Justinianus constitutiói közt ez a legtanulságosabb. Ebből érthető meg a jog tanításának és tanulásának akkori állapota. Formai tekintetben ez: *nyílt levél* (epistola), melyet az uralkodó a jogtanárokhoz intéz, a kiket a levelezők stílusában üdvözlő: «Imperator . . . Theophilo etc. antecessoribus salutem. De nyílt levél alakban a fejedelmek gyakran adtak rendeleteket.

Az invocatio alakja *Justinianus*nál hagyományos. Mint hatalmas elődei, úgy ő is az általa meghódított területekre s kivívott győzelmekre vonatkozó jelzőket használ (Alamannicus, Gothicus, Germanicus, Alanicus, Vandalicus, Africanus). A hódításokra és győzelmekre czélzó jelzőkhöz csatolja a dicsőítő jelzőket, a legszerényebbtől (pius, felix) kezdve, fel crescendo (inclutus, victor ac triumphator, semper Augustus). Ez a stílus minket annyiban érdekel, hogy századokon át voltak a magyar királyok a római német szent birodalom császárai, és így a régi Augustusok czímfogalmazványát utánozták. A «semper Augustus» czím olvasható Zsigmond 1411-iki s 1435-iki, Albert 1439-iki, I. Ferdinánd 1546-iki, 1547-iki, 1548-iki, valamint a későbbi királyaink Decretumainak kezdetén, egész 1805-ig, midőn Ferencz magyar király letette az «electus Romanorum imperator» méltóságot.

Midőn *Justinianus* a jogtanítást Konstantinápolyban és Berytusban szabályozta, Rómát is említi, de Róma 533-ban még csupán névleg tartozott a keleti birodalomhoz. Csak később (546) rendezte be ott a jogtanítást. A berytusi iskolát régóta látogatták. Ott nem hús, hanem huszonöt éves korukig marad-

hattak a tanulók.¹⁾ Onnan hívta Justinianus a codificationalis bizottságba Dorotheus és Anatolius tanárokat és még kettőt. Justinianus szerint Berytus pulcherrima civitas, splendida metropolis, civitas legum, quam legum nutricem bene quis appellet, μητρὶς τῶν νόμων, mater studiorum. De a dicsőített várost 554-ben tűzvész hamvasztá el, aztán a kormos falakat romba dönté a földrengés. A város pusztulása következtében egy időre Antióchiába (Theupolis), majd Sidonba költözött a híres iskola maradványa, s ott is működött, mint magánintézet, bár elnyomva és elzsibbasztva, de még a mohamedán jogon is észrevehető hatással. A XIII-dik és XIV-dik század syr és arab iratai mutatják, hogy Armeniától Egyiptomig ismerték a római jogot.²⁾ A syriai-római jogkönyv, melyet Bruns közölt 1880-ban, hihetőleg keresztény szerzetes műve. A három birodalmi jogtanintézet közül zavartalanul csak a konstantinápolyi maradt működésben. Négy-négy jogtanár munkálkodott itt már 533-ban, valamint ugyanakkor Berytusban is. Ehhez a nyolcz jogtanárhoz van intézve a constitutio : Omnem.

Justinianus azt akarta, hogy mind a két világrészben, t. i. Európában s Ázsiában teljesen egybehangzóan tanítsanak, továbbá akarta, hogy csak nyilvános állami tanintézeteket látogathasson a fiatalság, mert ezekbe válogatott tanférfiakat alkalmaztak, kik hamis tanokkal nem táplálják a tanulókat. A magántermészetű jogintézeteket, pl. az athenæit, alexandriait, cæsareait eltörölte a császár, nehogy képtelen emberek juthassanak tan-székekhez. Az ellenőrzés körén kívül eső távoli tanintézeteket nem csak eltörölte, hanem tíz arany birságot és kiutasítási büntetést rendelt a zugtanítókra.³⁾ Ilyen módon vélte Justinianus

¹⁾ Cod. 10. 50. 1. . . . providendum utilitati publicæ et spei vestræ decernimus ut singuli usque ad vicesimum quintum annum actatis suæ studiis non avocentur : mondá Diocletianus.

²⁾ Goldzieher : M. akad. Értekezés. 1884. 11. kötet 9. sz.

³⁾ Const. Omnem. § 7. Hæc autem tria volumina a nobis composita tradi iis tam in regiis urbibus, quam in Berytiensium pulcherrima civitate, quam et legum nutricem bene quis appellet, tantummodo volumus ; quod iam et a retro principibus constitutum est, et non in aliis locis, quæ a maioribus tale non meruerint privilegium ; quia audivimus

biztosítani a tanok tisztaságát, de egyúttal életbe léptette a jog oktatásra az állam kizárólagos hatalmát, mely nem tűrte, hogy nyilvános jogtanintézeteket tarthasson más, mint a birodalom. Justinianus a törvények szövegének tisztaságát is biztosítandónak találta. Megtiltotta a másolóknak a jelek (sigla) és rövidítések (abbreviationes) használatát, az összevonások tételét, nehogy a különbözőleg írt s olvasott szövegek közt eltérések mutatkozzanak. Parancsolta a másolóknak, hogy a használt műnek címét, a könyvnek számát, a szerzőnek nevét pontosan kiírják és pedig minden változtatás, csonkítás nélkül, nehogy zavari tévedés csúszszék be. A könyvmásolók a mondott tilalom megszegésével büntetésnek teszik ki magukat és ezen felül az az elkobzott könyvért a rászedett vevőnek a kétszeres árt térítik meg, a rosszhiszemű vevő pedig, mint bűntárs lakol. A bírakat is utasítja Justinianus, hogy a mely könyv szabályellenesen van írva, abból az idézést megengedni nem szabad.

Justinianusnak a jogi oktatásra vonatkozó rendelete a keleti birodalomra maradandó hatást gyakorolt. A keleti császárság határain belül nem keletkezett később se más új jogtanintézet. Ellenben nyugoton, mely a keleti birodalomtól végleg megvált, Rómán kívül is keletkeztek jogtanintézetek, pl. Ravenna, Pavia, Lyon, Orleans városokban, sőt tanították a jogot, vagy legalább valamit a jogból, minden iskolában, hol az, artes liberales és a retorika tanszékei álltak. A római jog középkori életét alaposan kimutatta Savigny,¹⁾ Fitting²⁾ és Conrat.³⁾ Középkori törvények, okiratok, jogi művek igazolják a

---

etiam in Alexandrina splendidissima civitate, et in Cæsariensium, et in aliis quosdam imperitos homines devagari et doctrinam discipulis adulterinam tradere, quos sub hac interminatione ab hoc conamine repellimus, ut, si ausi fuerint in posterum in hoc perpetrare et extra urbes regias et Berytiensium metropolim hoc facere, denarum librarum auri poena plectantur, et reiiciantur ab ea civitate, in qua non leges docent, sed in leges committunt.

¹⁾ Savigny: Geschichte des röm. Rechtes im Mittelalter. IV. k. 1834.

²⁾ Fitting: Die Anfänge der Rechtsschule zu Bologna. 1888.

³⁾ M. Conrat: Geschichte der Quellen des röm. Rechtes im früheren Mittelalter. 1889.

a római jog ismeretének folytonosságát, mindenütt, a hol romanizált népek laktak, vagy a hová elterjedt a kereszténység, mely a római jogot alkalmazta *) és terjesztette, *secundum legem Romanam qua ecclesia vivit*, mondja a *lex Ripuariorum*, a mit kétségbe se vonhat az, a ki megtekinti a *Codexet* és *Novellákat*, melyek az egyház szervezetére, kormányzatára és hitczikkeire vonatkozó lényeges rendelkezéseket **) tartalmaznak. A *Corpus iuris* átszállott a kora-középkor szerzetes iskoláira, hol az örököltnék jellegét szívósan őrizték. A glossatorok csak folytatták és virágzásra juttatták a jogtanítást.

Mind azok az iskolák, melyeket említettem, távolról se hasonlíthatók a tanulók vagy tanítók testületi szervezkedésén nyugvó, a testület (*universitas*) jogaival bíró *studium generale*, *archigymnasium*, ma egyetem nevet viselő tudományos főiskolákhoz. A pápák, császárok nagy szabadalom leveleivel s az egész keresztény világ elismerésével dicsekvő universitások autonóm szervezetét, testületi jogait, ki keresné a Könyves Kálmán előtti századokban? Karunk feladata: a tanítás, képezítő vizsgálatok tartása s a tudomány előbbre vitele. A *constitutio Omnem* egyebet nem kíván, mint betanítást. Eme *constitutio* és az előzői nem férnek meg se a tanítási, se a tanulási szabadsággal, nem ismerik a testületi autonómiát, önállóságot, függetlenséget, befolyást a tanszékek betöltésére. A tanárt Justinianus inkább tisztviselőnek nézte, mint államilag felkért szaktudósnak. A *promotio*, *habilitatio*, képviselő s más egyetemi attributum mind a későbbi századok vívmánya.

---

*) Hincmarus Rhemensis († 882). *Lex Iustiniani imperatoris quam probat et servat ecclesia catholica*: c. 6. C. XXIV. qu. 3.

**) Jac. Sirmond: *Constitutiones de episcopali iudicio*. Lásd például Cod. 1. 1. De summa trinitate, et fide catholica; Cod. 1. 2. De sacrosanctis ecclesiis et de privilegiis earum; Cod. 1. 3. De episcopis et clericis — — et de nuptiis clericorum; Cod. 1. 6. Ne sanctum baptisma iteretur stb.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A constitutio Omnem a jogtanárokról.

I. A jogtanítással foglalkozók közti különbség.

A jogi oktatást a keresztény állam rendszeresítvén, a tanári állásnak közszolgálati helyzetét, a keleti birodalom hivatalnoki hierarchiájában jelölte ki és szabályozta. Az állami méltóságok sorába illesztették be a hajdan tisztán tudományos foglalkozást, úgy hogy most a jogtanárt a tanszék emelte magasra, holott a Scævolak és Julianusok korában a tanítással foglalkozó férfiak egyénisége vetett fényt a tanításra.

Az oktatással foglalkozókat most már nem az egyéniség tulajdonai szerint osztályozták, hanem a hivatalnoki fokozatok szerint.

Hivatalos adatokból ¹⁾ tudjuk a tanügygyel foglalkozók közti különbségeket.

a) Nyilvános tanárok (magistri) azok, a kik az e célra be rendezett közintézeti tanszékekre voltak kinevezve.²⁾ A capitoliumi nyilvános tanszékekről a jogtudományt, állami megbízásból egyedül ők hirdették.³⁾

β) Magántanítók (qui exercere studia privatim). Jobb készségű férfiak, a kik közmegbízás nélkül, magánházaknál órákat adtak s ezzel gyakorlottságot s ismeretséget szereztek. Itt kellett kitűnni, mert ez volt előiskolája a nyilvános tanárságnak. Ezért őket a nyilvános tanszékek betöltésénél tekintetbe vették. Ezek a tisztességes magántanítók (correpetitorok) meg-

¹⁾ Cod. 11. 18. 1. . . . II. Theodosius és III. Valentinianus rendelete. 425-ből.

²⁾ Cod. 11. 18. 1. . . . qui videntur intra capitolii auditorium constituti.

³⁾ Cod. 11. 18. 1. . . . in capitolio tantum docere præcepti sunt.

különböztetendők a zugoktatóktól (*qui usurpant sibi nomina magistrorum*), a kik minden hivatottság nélkül kontárkodtak a tanügy terén, melyről ki voltak tiltva. Szükségessé tette a tilalmat az, hogy a zugoktatók szedett-vetett hallgatóikkal *) a tudatlanok előtt kérkedtek s számosakat elámítva csatlakozásra csábítottak és visszaéléseket követtek el. A tilalom megszegése becselenséggel s kiutasítással büntetett (infamiae notam subeat et ipsa urbe expellendum se cognoscat).

A magántanítók, a kik magánházaknál képezték a jelöltek, akadálytalanul foglalkozhatnak növendékeikkel, ellenben a nyilvános tanárokhoz nem illik, ezért tilos, hogy ők magánosokhoz járjanak, *correptio-féléket* tartsanak (*privatarum ædium studia sibi interdicta cognoscant*). Ha erre adnák magukat, távol maradnak, vagy, ha elérték, megfosztatnak attól a méltóságtól, a mely a nyilvános tanári állással jár.

A nyilvános tanárok száma korlátozott vala, t. i. latin grammaticus 10, épen ennyi görög, rhetorikára 3 latin, 5 görög, bölcsészetre 1, a jogtudományra kettő vala kinevezve, de ez a szám a Justinianus idejére megszaporodott; a *constitutio Omnem* nyolcz tanárhoz van czimezve, s a nyolcz közül Theophilus és Cratinus s még más kettő konstantinápolyi jogtanár volt, Dorotheus és Anatolius még más kettővel együtt Berytusban működött mint jogtanár. Esetleg számfelettieket is nevezhetett ki az uralkodó.

A nyilvános tanárok állami fizetést húztak s nyilvános auditoriumban tanítottak. A magántanítók száma a kereslettől függött, *clausus numerus* nélkül.

II. A tanszék betöltése.

A tanszék betöltése a legfontosabb kérdés, mely kihat egész nemzedékekre. A birodalmi két székvárosban, úgy látszik, a senatus ajánlatára a császár nevezte ki a nyilvános tanárokat, a vidéki városokban pedig, hol a császár nincs jelen, a városi

---

*) Cod. 11. 18. 1. . . . collectos undecunque discipulos circumferre consueverunt.

tanács maga véglegesen adta a nyilvános tanítási jogosítványt, melynek érvényességéhez a tanácsvégzés egyhanguságát kívánák. A tanácsot arra figyelmezteti a császár, hogy mellőzzék a hivatlanokat és csak a legkiválóbb férfiaknak adjanak jogosultságot, névszerint olyanoknak, a kik, mint magántanítók bebizonyították képességeiket. A nyilvános tanszékek betöltésénél az államtisztviselőktől megkívánható követelményeket szem előtt tartották. Hogy azért gyöngé emberek is juthattak tanszékhez, következtethetjük abból, a mit Justinianus az 533. előtti oktatásról említ, pl. némelyek a tananyagból kihagyogattak, a kihagyogatott részeket elhanyagolták s csak itt-ott olvasták, hogy valamivel többet tudjanak, mint tanulatlan tanítványaik (ipsi magistri legum aliquid ex his perlegere festinabatis, ut sit vobis aliquid amplius discipulorum peritia).¹⁾ Ilyen szemrehányás kevés reformot előzött meg. A keserű és kemény szavak legalább egy ideig hatással voltak. De lassanként visszatért minden ismét a régi kerékvágásba, míg nem a glossatorok új lelket hoztak a tanszékekre.

III. A tanárok rendszeresített illetménye.

A tanárok iránt már Hadrianus is figyelmes volt. Róla mondja Spartianus: omnes professores et honoravit, et divites fecit, licet eos quaestionibus semper agitavit. Et doctores, qui professioni suae inhabiles videbantur, ditatos honoratosque a professione dimisit.²⁾

Az előkelő férfiak az auditoriumaikba bocsátott tanulni vágyóktól nem fogadtak el díjazást. Hogy Sabinusnak díjat adtak, azt még az utóvilág számára is feljegyezték. A termelési tényezőket nem méltányolták, a munkának díjért végzését illetlennek találták. Főleg a jogtudományt becsülték oly magasra, hogy annak jutalom melletti közlését rossz szemmel nézték.³⁾

¹⁾ Constit. Omnem 5. 1.

²⁾ Spartiani. c. 17.

³⁾ Még Ulpianus is így szól: Dig. 50. 13. 1. §. 5. . . . est res sanctissima civilis sapientia. quae pretio nummario non sit aestimanda nec dehonestanda.

ámbar a jutalom elfogadása nem volt kisebbítő, hanem igen is annak követelése.¹⁾

Constantinus szakítva a régi előítéletekkel, kimondta, hogy a tanárokat méltán és jogosan illeti a díjazás és fizetés, hogy idejüket minél több tanuló kiképezésére gondtalanul fordíthassák.²⁾ Nagy változás ez a felfogásban, hiszen még a Severusok alatt is az volt az előítélet, hogy a tiszteletdíjnak elfogadása ugyan nem szégyen, de annak követelése perúton nem illendő. Sokkal helyesebb közgazdasági nézetet vall Constantinus. A munka megérdemli a díjt.

A nyilvános tanárok állami tiszteletdíja, melyben Constantinus óta részesülnek, nem volt jelentéktelen. A szónoklat tanárának fizetése, melyet a kincstárból húzott: viginti quattuor annonarum e fisco emolumenta. A grammaticus felényi fizetést húzott, mint a szónok, tehát csak tizenkét annonát.³⁾ A jogtanítás II. Theodosius óta díjaztatik a kincstárból, kétszer annyival mint a grammatikai. Hogy Justinianus gondolt a tanári fizetésekre, ezt bizonyítják rendeletei. De Justinianus nem osztogatott kincseket a tanároknak. A rendes fizetést (mercedes et salaria) megállapító rendeletet Constantinustól átvette a Codexbe,⁴⁾ de másrésről a Digestákba iktatta Ulpianus ismert szavait, hogy a jogtudomány tanítása res sanctissima, quæ pretio numario non sit æstimanda, nec dehonestanda.⁵⁾

IV. A tanárok mentessége.

A tanárok, (doctores, magistri, antecessores) előjogai közé tartoztak: hogy minden személyes közmunka alól, minden terhes közhivatalok pl. gyámság, gondnokság viselésének terhe alól fel

¹⁾ Így folytatja Ulpianus: . . . quædam honeste accipiuntur, sed inhoneste petuntur.

²⁾ Cod. 10. 52. 11. Merces et salaria reddi jubemus, quo facilius liberalibus studiis multos instituant.

³⁾ A búza és kenyér mennyisége, melyet az állam természetben adott a hivatalnokoknak és katonáknak. Idővel a hivatalnokok annonáját pénzre változtatták át.

⁴⁾ Cod. 10. 53. 6. De medicis et professoribus.

⁵⁾ Dig. 50. 13. 1. §. 5.

voltak mentve. Ez a mentesség már Vespasianus és Hadrianus rendeletéből illette a tanárokat, mint ezt Charisius Arcadius¹⁾ említi.

Paulus följegyezte, hogy a tanárok fuvart állítani s városi lakházaikban a község vendégbarátainak (*hospes*) szállást adni nem kötelesek.²⁾ A kedvezményeket szaporították a keresztény császárok, pl. Constantinus a katonai szolgálat alól is mentesíté őket, mint ezt a Theodosius és a Justinianus-féle Codexek is tanúsítják.³⁾ A régibb időben ugyan a tanárok kedvezményezése esetében nem említették külön a jogtanárokat, de az általános kedvezmény megszorítás nélkül adatván, a legfelsőbb oktatás mestereit is megillette. A netaáni kétséget eloszlatja Justinianus, midőn névszerint kiemeli a jogtanárokat (*legum magistros*). Különben Theodosius⁴⁾ már előbb is említé a jogtanárokat *qui in urbe Constantinopolitana docentes ex lege meruerint comitivam*.

A tanárok ide-oda utazása a szorgalmi idő alatt zavarólag hat, ezért védekezhettek a más város bírósága elébe idézett tanár a *fori præscriptio*val, ne *litis causa temere alio avocentur atque distraherentur*.⁵⁾ A tanárok minden községi és állami adó-, teherviselés alól ki voltak véve. Mentésítették őket nem csak városi, hanem vidéki épületeik tekintetéből is mind a polgári, mind a katonai beszállásolástól. Tilos volt a tanárok nyugtalanítása, sértegetése, zaklatása.⁶⁾ Honorius rendeletéből⁷⁾ a tanárt megillető kedvezményekre a tanár háztartásában részes családtagok is igényvel bírtak.

¹⁾ Dig. 50. 4. 18. §. 30. *Magistri qui civilium munerum vacationem habent, ne hospitem reciperent a principibus fuisse immunitatem indulsam, et divus Vespasianus et divus Hadrianus rescripserunt.*

²⁾ Dig. 50. 5. 10. §. 2. . . . *Angariorum præstatio et recipiendi hospitii necessitas — liberalium artium professoribus inter cætera remissum est.*

³⁾ Cod. Theod. 13. 3. és Cod. Just. 10. 52.

⁴⁾ Cod. Theod. 6. 21.

⁵⁾ Balduinus: *De Constantini imperatoris legibus.*

⁶⁾ Cod. 10. 52. 6. . . . *si quis eos vexaverit pœna arbitrio iudicis plectatur.* Ezt már Constantinus rendelte 321-ben.

⁷⁾ Cod. 10. 52. 11. Kelt 414-ben.

V. A tanárok rangja.

II. Theodosius és III. Valentinianus 425-ben a görög irodalom tanárait Helladiust és Syrianust, továbbá a latin irodalom tanárát Theophilust, aztán a bölcészet tanárait Martinust és Maximinust a *quæstort*, végül a jogtanárt Leontiust: *comes* rangra emelték (*placuit honorari codicillis comitivæ ordinis primi*), úgy hogy a kormányzóságot viselt férfiak méltóságát élvezték (*eorum qui sunt ex-vicariis dignitate potiantur*). Elrendelték, hogy a nevezett tanszékek tanárai a jövőben szintén előlépnek erre a rangfokozatra, ha erkölcsös életet élnek, ha igazolták a tanítási képességet, előadási ügyességet, értelmezési élességet és értekezési tanúltságot s mind ezeknek alapján annak idején a *Senatus* választá meg őket a nyilvános tanárságra, vagyis a fejedelmi kinevezésre ajánlotta, s már legalább húsz évet töltöttek érdemes működésben. *)

II. Theodosiusnak idézett constitutiója értelmében a tanárok húsz évi érdemes szolgálat alapján az első osztályú *comes* méltóságba lépnek és így abba a rangosztályba tartoznak, amelybe a *diöcesisek* kormányzói (*vicarii* t. i. *præfecti prætorio*) és a *diöcesis* hadtestének katonai főparancsnoka (*dux*). A fejedelem eme kitűnő rangot a Konstantinápolyban működő azon tanároknak biztosítja, a kik nem számfeleltiek, hanem a megállapított rendes létszámba tartoznak (*inter statutos connumeratos*). **) De ezeket is csak úgy emelte a *comes* rangra, ha jó erkölcsökkel igazolták a dicséretes életet (*si laudabilem in se probis moribus vitam esse monstraverint*), továbbá ha bebizonyították, hogy értik a tanítást, szépen adnak elő, éleseszűleg magyaráznak s a tudományos értekezésekben járatosak, végül ha az ilyen képes és jellemes tanárt a *senatus* választotta meg, a mi voltaképpen csak a kinevezésre való ajánlás értelmével bír. A közoktatás terén szerzett érdem elismerése törvény szerint volt biztosítva, és pedig nem csak a jogtanárok, hanem a latin

*) Cod. Theod. 6. 21. 1. De professoribus, qui in urbe Constantinopolitana docentes ex lege meruerint comitivam.

**) Cod. Theod. 6. 21. 1. Lásd Cuiac. ad c. 1. Cod. 12. 15.

és görög irodalomnak és a bölcészetnek nyilvános tanárai számára is, tehát a tanintézet rendes tanárai valamennyien elérhették *ordine senium a comes* rangot.

Ezt a rendeletet, melyben a tanári állást II. Theodosius kitüntette, Justinianus is érvényben hagyta,*) és pedig minthogy általános szabályul van a Codexben, tehát nemcsak a konstantinápolyi, hanem a többi állami főiskola rendes tanárait is kiterjedt. Ennek következtében Justinianus, a *constitutio Omnem* kezdetén megadja a jogtanároknak is az őket megillető «*illustris vir*» czímezést,**) kivéve Salaminiust, a ki hihetőleg még pályája kezdetén áll, talán nem rég kinevezve, mint *iunior* nem szolgált húsz évet s így ő még csak *vir disertissimus*. Az *illustris vir* czímezés illette az első rangosztálybeli tisztviselőket, pl. a négy kormányzót (*praefectus praetorio*), az igazságügyministert (*quaestor sacri palatii*), a pénzügyministert (*comes sacrarum largitionum* és *rerum privatarum*), a hadsereg főparancsnokait (*magistri militum*), az udvari főméltóságok viselőit (*dignitates palatinae*) pl. a főkamarást (*praepositus sacri cubiculi*), a főudvarnagyot (*magister officiorum*), testőrparancsnokot (*comes domesticorum*).

A kormányzókat és a hadsereg főparancsnokait: *parens*, a főudvarnagyot s a pénzügyministert *frater*, a többi első rangú főtisztviselőt *amicus* megszólítással tüntette ki az uralkodó.

A fentebbiekből látható, hogy a jogtanári működés akkor magas tiszti rangfokozatra vezetett. *Illustris* czím, *comes palatii* rang és méltóság (*comitiva dignitas*) járt a jogtanári állással húsz év jutalmául. A kezdet szerény lehetett, de a tanári érdem és kitünőség, melyet húsz év igazol, úgy meghozta az elismerést, mint a papi, katonai vagy tisztviselői pálya.

A jogtanári állás magas méltóságának megfelel az, hogy az *Omnem* kezdetű *constitutio* egyenesen és *közvetlenül* a jogtaná-

*) Cod. 12. 15. 1. — Cod. 12. 14. 1.

**) Const. Omnem. Imperator Caesar Flavius Iustinianus, Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor ac triumphator, semper Augustus, Theophilo, Dorotheo, Theodoro, Isidoro, et Anatolio, et Thallelaeo, et Cratino, viris illustribus, antecessoribus, et Salaminio, viro disertissimo, antecessori, salutem.

rokhoz van intézve, névszerint Theophilus, Dorotheus, Theodorus, Isidorus, Anatolius, Thallelaeus, Cratinus és Salaminius tanárokhoz, tehát négy fővárosihoz és négy berytusihoz. Ilyen közvetlen megszólításban az uralkodó részéről nálunk csak a ministerek részesülnek. A jogtanárokhoz nemcsak királyi, hanem ministeri rendeletek sem intéztetnek, sőt nem csak a jogtanárokhoz, hanem a jogi karokhoz sem intéztetnek közvetlenül királyi vagy ministeri rendeletek, hanem csak a Tanácshoz. A karokhoz csak a Tanács beszél.

Midőn Justinianus *közvetlenül a tanfériakhoz intézi szavait*, arra enged következtetnünk, hogy ezek nem képeztek testületet (Universitas), nem voltak karilag szervezkedve, hanem egyénenként működtek, mint a művészek.

A közvetlen megszólítással kitüntetett tanárok közt első helyen áll Theophilus és Dorotheus.

Theophilus Konstantinápolyból. Részt vesz az Institutiók szerkesztésében, továbbá a Codex készítésében.¹⁾ A megbízottak közt olvassuk Theophilum virum clarissimum, comitem sacri nostri consistorii et iuris in hac alma urbe doctorem. Eme nagy méltóságok mellett irodalmi tevékenységet is fejtett ki.²⁾ Ő készíté az Institutiók görög átiratát, de a bevezetés (proëmium) hihetőleg nem az ő fordítása; későbbi mű, melyben Theophilust is dicséri, valószínűleg valamelyik tanítványa. A tárgyaltakat ismétli, az új tárgyra való áttérést előkészíti, a már kifejtett igazságokra utal. A Digestákhoz indexet készített, legalább a három évi tananyaghoz.

Dorotheus Berytusból: az Institutiók szerkesztésében Theophilussal együtt részt vett; ezért nevezi Justinianus e két jogtanárt «facundissimos antecessores» jelzővel,³⁾ továbbá: dicséri

¹⁾ Const. De novo Codice faciendo. §. 1.

²⁾ Az Institutiók görög paraphrasisának készítője (533—535) gyanánt említik őt már a hatodik század vége felé.

³⁾ Const. Regiam maiestatem. §. 3. Quumque hoc Deo propitio peractum est, Triboniano, viro magnifico, magistro et exquästore sacri palatii nostri, nec non Theophilo et Dorotheo, viris illustribus, antecessoribus (quorum omnium solertiam et legum scientiam et circa nostras iussiones fidem iam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, specialiter mandavimus, ut nostra auctoritate nostrisque suasionibus com-

mind a kettőt az Institutiók készítéseért. A Digesták készítésében is részt vett, feltehető róla, hogy a Justinianus előtti forrásokat is jól ismerte.

A nevezettek után *Izidorus* és *Anatolius* neve jön. Ezeket követi *Thalallaëus*. Átdolgozta a Codexet. Emlegeti azokat, a kik a Codexet átdolgozták, s említi a változtatásokat is, melyeket a Codex második kiadásának készítésénél eszközöltek.

A constantinápolyi tanár *Cratinus* és a berytusi tanár *Salaminius* zárja be a névsort. A Justinianus utáni időkben híres jogtanár volt:

Stephanus a berytusi iskolának tanára, de azért a konstantinápolyi jogtanárnak, *Theophilus*nak, *Digesta-indexét* fogadta alapul a saját indexének kidolgozásánál, mely a Digesták 36 első könyvére terjedt. De az institutiókat nem *Theophilus*-éből, hanem vagy egy még rövidebből idézi *Stephanus*, vagy az eredetiből, vagy saját átdolgozásából.

A bizantinus jogtudomány majdnem kizárólag a Justinianusi gyűjteményeken indult, mintha korábbi jogforrások nem is léteztek volna. *Stephanus* talán félszázaddal működött a Digesták kihirdetése után. Így aligha ismerte a Justinianus előtti jognak forrásait. Az iskolákban fenmaradt némi hagyományok azonban előtte sem lehettek ismeretlenek.

A két iskolának viszonya, a jogtudósok érintkezése, a tudományok közlése kétségtelen. A kapcsolatot szilárdítja az, hogy berytusi tanárokat is hívott Justinianus a codificatióhoz.

---

ponant Institutiones; ut liceat vobis prima legum eunabula, non ab antiquis fabulis discere, sed ab imperiali splendore appetere, et tam aures quam animæ vestræ nihil inutile nihilque perperam positum, sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant: et quod priore tempore vix post quadriennium prioribus contingebat, ut tunc constitutiones imperatorias legerent, hoc vos a primordio ingrediamini, digni tanto honore tantaque reperti felicitate, ut et initium vobis et finis legum eruditionis a voce principali procedat.

HATODIK FEJEZET.

Tananyag a constitutio Omnem előtt és szerint.

I. III-ik Valentinianus rendelkezése.

Az iskolák állami berendezése következtében hivatalosan meghatározott a végzendő tananyag is. III. Valentinianus az idézési törvénnyel megszórította a használható auctorokat. A remekjogi irodalom nagy kincstárából, melyből még Tribonianus is ismert két ezer könyvet s három millió sort, csak hat könyvet (volumina) tanítottak, a többi könyvek kimentek a gyakorlatból és hozzáférhetetlenebbekké váltak (ceteris iam desuetis, iam omnibus inuiis). A használt hat könyv (sex volumina) a következő volt:

1. Az első évben tanútták *a)* Gaius művét *Institutionum libri quatuor* és *b)* *Libri singulares*, melyek a következőket tartalmazták: α) *Res uxoria*. β) *Tutela*. γ) *Testamentum*. δ) *Legatum*. De még eme négy főkérdését se tárgyalták kimerítően, hanem kihagyogatásokkal, az alatt az ürügy alatt, hogy mellőzni kell a feleslegesekeket. Nem tárgyalták ezeket összefüggőleg, hanem mint külön-külön darabokat, nem az edictum perpetuum sorrendjében, hanem esetleges egymásutánban, az elavúltat nem különítették el az élőtől, a hasznavehetőt a hasznavehetlentől.

2. A második évben adták elő *a)* az edictum perpetuumnak, illetőleg *Ulpianus ad Edictum* commentárjának első részét (*prima pars legum*), kivéve belőle néhány titulust, mert hiszen rendellenes lett volna az Institutiók után más valamit olvasni, mint a mi az edictum-commentár elején áll és arra a helyre tartozik. Ennek előadásánál a folytonos összefüggésre nem néztek, hanem darabonként kerültek a tárgyak szőnyegre, arra sem néztek, hogy mi a hasznavehető. *b)* Tárgyalásra került még a második évben az Edictumhoz írt commentárból vagy az a rész, mely a bíróságokról szól (de iudiciis), de ez is összefüg-

gés nélkül és hasznavehetőségre nem ügyelve; vagy pedig az a rész, mely a dolgokról szól (de rebus). Ez a két rész, melyről Justinianus úgy beszél, mint *utrumque volumen*ről, felváltva adatott elő, egyik évben ez, másikban amaz, holott az Edictum többi része, mintha a tanításra alkalmatlan lett volna, nem adatott elő.

3. A harmadik évben tanulták *a)* az Edictumból *vagy a) de iudiciis vagy β) de rebus* részt, t. i. azt, a mit a második évben nem olvastak, továbbá kézbe kapták *b) Papinianus Responsumait*. A Papinianus véleményeinek gyűjteményéből, mely tizenkilencz könyvre oszlott, csak nyolcz könyvet tanultak, sőt ezt se egész kiterjedésében, hanem a gazdag tartalmú könyvekből sovány kivonatot, úgy hogy a tudományszomj kielégítetlen maradt, vagy nem is érezték a tudományszomjat? Ennél egyebet nem adtak elő a tanárok. Ezért mondja Justinianus, hogy hat művet (sex volumina) adtak elő. *) Az előadások hallgatásával töltött három évből mindenikre jutott két mű, mit a tanárok fejtegettek.

---

*) Const. Omnem. §. 1. Et antea quidem, quemadmodum et vestra scit prudentia, ex tanta legum multitudine, quæ in librorum quidem duo millia, versuum autem tricies centena extendebatur, nihil aliud, nisi sex tantummodo libros, et ipsos confusos et iura utilia in se perraro habentes, a voce magistra studiosi accipiebant, ceteris iam desuetis, iam omnibus inuiis. In his autem sex libris Gaii nostri Institutiones et libri singulares quatuor, primus de illa vetere re uxoria, secundus de tutelis, et tertius nec non quartus de testamentis et legatis connumerabantur; quos nec totos per consequentias accipiebant, sed multas partes eorum quasi supervacuas præteribant. Et *primi anni* hoc opus legentibus tradebatur non secundum Edicti perpetui ordinationem, sed passim et quasi per saturam collectum, et utile cum inutilibus mixtum, maxima parte inutilibus deputata. In *secundo autem anno* præpostera ordinatione habita, prima pars legum iis tradebatur, quibusdam certis titulis ab ea exceptis; quum erat enorme post Institutiones aliud legere, quam quod in legibus et primum positum est, et istam nuncupationem meruerit. Post eorum vero lectionem, neque illam continuam, sed particularem et ex magna parte inutilem constitutam, tituli alii iis tradebantur tam ex illa parte legum, quæ de iudiciis nuncupatur, et ipsis non continuam, sed raram utilium recitationem præbentibus, quasi cetero toto volumine inutili constituto, quam ex illa, quæ de rebus appellatur, septem libris semotis et in his multis partibus legentibus inuiis, utpote non idoneis

4. A negyed évek tanári előadás nélkül, csupán magokban olvasták, betanúlták és felmondogatták Paulus Responsorum Libri című művét (Pauliana responsa per semet ipsos recitabant), de ezt a művet se tanulmányozták egész kiterjedésében, hanem az akkori általános rossz szokás szerint, következetlen kihagyásokkal.

A feljegyzésekből látható, hogy főképp négy remekjogász foglalkodtatta a tanulókat: az első éveket Gaius; a második éveket Ulpianus; a harmad éveket Papinianus; a negyed éveket Paulus.

5. Az ötödik év foglalkozása is tisztán magántanulásban állott, hihetőleg a Codex Theodosianus megértése volt a cél, melyre törekedtek, de az ellenőrzést nem az iskola, hanem az élet gyakorolta.

Az öt évi tanfolyam szellemi tápláléka igen kivonatos volt. A tanuló a ius és lex készletéből alig tanult hatvanezer sort, tehát körülbelül egy harmadrészt annak, ami a Digestákba került, holott a többi rész ismeretlenül maradt, legfőlebb egy-egy ritka eset alkalmából lapoztak imitt-amott a bírák, és a tanárok, hogy még is valamivel többet tudjanak, mint tanítványaik, mint ezt gúnyosan mondja Justinianus.*)

---

neque aptissimis ad eruditionem constitutis. In *tertio autem anno* quod ex utroque volumine, id est de rebus vel de iudiciis, in secundo anno non erat traditum, accipiebant secundum vicissitudinem utriusque voluminis, et ad sublimissimum Papinianum eiusque Responsa iter iis aperiebatur. Et ex praedicta Responsorum consummatione, quae decimo et nono libro concludebatur, octo tantummodo libros accipiebant; nec eorum totum corpus iis tradebatur, sed pauca ex multis, et brevissima ex amplissimis, ut adhuc sitientes ab iis recederent.

*) Const. Omnem. His igitur solis a professoribus traditis, Pauliana Responsa per semetipsos recitabant, neque haec in solidum, sed per imperfectum et iam quodammodo male consuetum inconsequentiae cursum. Et hic erat in quartum annum omnis antiquae prudentiae finis, ut, (si) quis ea, quae recitabant, enumerare mallet, computatione habita inveniret, ex tam immensa legum multitudine vix versuum sexaginta millia eos suae notionis perlegere, omnibus aliis deviis et incognitis constitutis, et tunc tantummodo ex aliqua minima parte recitandis, quoties vel iudiciorum usus hoc fieri coegerit, vel ipsi magistri legum aliquid ex his perlegere festinabatis, ut sit vobis aliquid amplius discipulorum peritia. Et haec quidem fuerant antiquae eruditionis monumenta, secundum quod et vestro testimonio confirmatur.

Az ötödik század második fele óta, úgy mint az előtt is, az volt a gyakorlat, hogy a jogtanuló a tanárok egyikéhez vagy másikához csatlakozott, és ettől tanulta az összes tananyagot. E szerint tehát a tanárok közt nem volt meg a szakrendszer, hanem mindenik tanár minden jogi tárgyat tanított a hallgatójának, és ezt az egész tanfolyamon át vezette s a feladatnak minden részét tanította neki. A tanulói előmenetelt és szorgalmat nem az iskola, hanem a tanár maga igazolta. Erre mutat Leo rendelete (400), mely szerint az ügyvédek közé felavatandó jelöltek igazolni tartoztak jogi képzettségüket, kiki saját tanárának jegyzőkönyvbe veendő és esküvel erősítendő tanuságtételével.¹⁾ Ily értelemben szól Stephanus a maga tanáráról.²⁾ A fentebbiek szerint nem volt a tanárok közt munkafelosztás, hanem mindenki vállalkozott az egész oktatási anyag tanítására. Ellenben a tanulók számára biztosítva volt a választási szabadság, mely szerint kiki csatlakozhatott az egyik vagy másik rendes tanárhoz.

II. Justinianus rendelkezése.

Az öt évi tanfolyamnak munkaprogrammját Justinianus a maga három művére való tekintettel állapította meg, a jogtanárokhoz intézett *Omnem reipublicæ* kezdetű rendeletében,³⁾ mely az akkori nyolcz jogtanárnak és az azután kinevezendőknek tudtára adta, melyik évfolyambeliek számára mit adjanak elő (*quid et in quibus temporibus tradi necessarium studiosis credimus*).

¹⁾ Cod. 2. 7. 11. *Iuris peritos et iam doctores eorum* (t. i. a kik az ügyvédi karba akarnak lépni) *iubemus iuratos sub gestorum testificatione depromere, esse eum — peritia iuris instructum*. A Basilikákban is (ed. Heimb. I., p. 345) *ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ* van kiemelve, tehát nem a tanártestület, vagy annak elnöksége, rectoratusa, hanem a *tanár*, a kitől tanult, maga *ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ γεγωνὺς*, mint a Basilikák jegyzetében is hangsúlyozták, adta a képesítő bizonyítékot. A kitől tanult, attól kapott képesítő tanusítványt.

²⁾ Basil. ed. Heimb. II., p. 627. . . . *ὁ ἐμος διδάσκαλος*.

³⁾ Const. *Omnem. pr. . . . nostris regulis observatis, inclytam viam eruditionis legitimæ possint ambulare*.

A constitutio Omnem tehát azt, hogy *mit* tanítsanak, és hogy a *tanévekre* az anyagot mikép oszszák be, állandóan meghatározta a jövő nemzedékre nézve is. A tanügy terén bizonyos higgadt, nyugodt bevégeztség kevésbbé veszélyes, mint a folytonos experimentálás, de a megrögzött maradiságra nem kárhoztatható az utónemzedék. Ezzel nem gondolt Justinianus.

Justinianus minden fölöslegest, elavultat mellőzni kívánt, hogy a jogi első oktatás ne ódon mesékkel kezdődjék, hanem tételes fejedelmi rendelettel, melyben «nihil inutile, nihilque perperam positum». Csak az a kérdés, hogy mi a *fölösleges*, mi az *elavúlt*? Justinianus emberei bíráló gondolkodás nélkül azt hitték, hogy a régiségek tanítása *fölösleges*, hogy a jognak múltja *elavúlt*. Ily értelemben okoskodva, egyebet, mint a ma kötelező szabályokat nem kellene tanítani. De hát a *ma* a *tegnap*nak utódja. A mai szabály nem érthető a tegnapi nélkül. Ezért a tudomány-egyetemenek mindig tanítottak, mi is tanítunk, jövőben is fognak tanítani «elavúlt» dolgokat is. Némely «elavúlt» dolog ismerete nélkül nem lehet érteni a forrásoknak el nem avúlt részeit se. A művelődéstörténeti vívmányok a múltból származnak. A múltak megvetői megvetik a múltaktól szentesített és ma élő igazságokat is. Történelmi és bölcséleti, ethikai és gazdasági ismeretek nélkül nincs jogtudomány. Ennek hiányában a bíró nem képes a jogi világos deductióra és topikára, az ügyvéd csak iparos, kit nem lelkesít semmi nemes eszménység, a tisztviselő képtelen a bonyolult gazdasági élet kormányzatára.

A nyilvános előadásokon Justinianus szerint bevégezendő tananyag soknak épen nem mondható. Az Institutiókat és a Digestákból a 36 első könyvet tűzte ki Justinianus a három évi nyilvános jogi leczkék tárgyává.*) Elegendő feladat ez a tanárok-nak a fejtegetésre.

---

*) Omnem reipublicæ nostræ sanctionem iam esse purgata et composita tam in quatuor libris Institutionum seu elementorum, quam in quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, nec non in duodecim Imperialium Constitutionum, quis amplius quam vos cognoscit? Et omnia quidem, quæ oportuerat et ab initio mandare, et post omnium consummationem, factum libenter admittentes, definire, iam per nostras orationes tam Græca lingua, quam Romanorum, quas æternas fieri opta-

Igaza van a császárnak, hogy az ő Codexe és Digestái terjedelmök és tárgysorozatuk következtében nem kezdőknek való tankönyvek, bevezető előismeretek nélkül nem tanulmányozhatók sikerrel.

1. *Institutiókkal* indul meg a tanítás, hogy a jogtudomány első alapvonalait rövid vázlatban és áttekintésben elsajátíthassa a kezdő tanuló. Justinianus Institutiói azonban, melyeket Tribonianus elnöklete alatt Theophilus és Dorotheus tanárok a régi legjobb institutiókból állítottak össze, nem csak tankönyv, hanem egyúttal törvénykönyv is.*) Az Institutiók használatát bővebben megokolta Justinianus.***) Az egyszerűbb és könnyebb után következhetnek a nehezebb.

mus, explicita sunt. Sed quum vos et omnes postea professores legitimæ scientiæ constitutos etiam hoc oportuerat scire, quid et in quibus temporibus tradi necessarium studiosis credimus, ut ex hoc optimi atque eruditissimi efficiantur, ideo præsentem divinam orationem ad vos præcipue faciendam existimamus, quatenus tam prudentia vestra, quam ceteri antecessores, qui eandem artem in omne ævum exercere maluerint, nostris regulis observatis, inclytam viam eruditionis legitimæ possint ambulare. Itaque dubio procul quidem est, necesse esse Institutiones in omnibus studiis primum sibi vindicare locum, utpote prima vestigia cuiusque scientiæ mediocriter tradentes; ex libris autem quinquaginta nostrorum Digestorum sex et triginta tantummodo sufficere tam ad vestram expositionem, quam ad iuventutis eruditionem iudicamus. Sed ordinem eorum et tramites, per quos ambulandum est, manifestare tempestivum nobis esse videtur, et vos in memoriam quidem eorum, quæ antea tradebatis, redigere; ostendere autem novellæ nostræ compositionis tam utilitatem, quam tempora, ut nihil huiusmodi artis relinquatur incognitum.

*) Const. Reg. Mai. §. 3. ... mandavimus, ut nostra auctoritate nostrisque suasionibus componant Institutiones; ut liceat vobis prima legum cûnabula, non ab antiquis fabulis discere, sed ab imperiali splendore appetere, et tam aures quam animæ vestræ nihil inutile nihilque perperam positum, sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant; et quod priore tempore vix post quadriennium prioribus contingebat, ut tunc *constitutiones imperatorias legerent*, hoc vos a primordio ingrediamini, digni tanto honore tantaque reperti felicitate, ut et initium vobis et finis legum eruditionis a voce principali procedat.

**) Const. Omn. §. 2. His igitur generaliter cognitis et incipientibus nobis exponere iura populi Romani, ita videntur posse tradi commodissime, si primo levi ac simplici via, post deinde diligentissima atque

Az Institutiókat az első tanév kezdő hónapjaiban betanúlva, az évnek hátralevő hónapjaiban áttérnek a Digesták első részére (πρωτα), melylyel az első tanévet befejezik.

Az első évekre azelőtt a «dupondii» vagy «pupilli» gúny-név ragadt. A tanulatlan novitiusokról ezt is mondták: diobolares (két obolusért eladók), és «pennales» (szárnypróbálgatók). A frivol vagy csufolódó jelző helyett Justinianus a maga nevét adta nekik. Justinianeos novos nuncupari.*)

2. A második évben, megmarad az edictales név, hallgatandó a Digestákból a második rész (*de iudiciis*) hét könyve (5-től 12-ig), vagy a harmadik rész (*de rebus*) nyolcz könyve (12-től 20-ig). Felváltva került felolvasásra ez a két rész, úgy hogy a ki második éves korában tanult *de iudiciis*, az a harmadik évben tanult: *de rebus*. Mindenik azt hallgatta, a mi akkor épen előadatott, de akár az egyik, akár a másik tárgyalatik, tárgyalni kell a szöveget egész kiterjedésében és sorban, mert itt nincs

---

exactissima interpretatione sirgula tradantur. Alioquin, si statim ab initio rudem adhuc et infirmum animum studiosi multitudine ac varietate rerum oneraverimus, duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore ejus, sæpe etiam cum diffidentia, quæ plerumque iuvenes avertit, serius ad id perducemus, ad quod levior via ductus sine magno labore et sine ulla diffidentia maturius perducere potuisset.

*) Const. Omnem. §. 2. . . . Et primo quidem anno nostras hauriant Institutiones, ex omni pæne veterum Institutionem corpore eliminatas, et ab omnibus turbidis fontibus in unum liquidum stagnum contrivatas tam per Tribonianum, virum magnificum, magistrum et exquæstore sacri palatii nostri et exconsule, quam duos e vobis, id est Theophilum et Dorotheum, facundissimos antecessores. In reliquam vero anni partem secundum optimam consequentiam primam legum partem iis tradi sancimus, quæ Græco vocabulo πρωτα nuncupatur, qua nihil est antierius, quia quod primum est, aliud ante se habere non potest; et hæc iis exordium et finem eruditionis primi anni esse decernimus. Cuius auditores non volumus vetere tam frivolo, quam ridiculo cognomine Dupondios appellari, sed Iustinianos novos nuncupari, et hoc in omne futurum ævum obtinere censemus, ut hi, qui rudes adhuc legitimæ scientiæ adspirent, et scita prioris anni accipere maluerint, nostrum nomen mereant, quia illico tradendum iis est primum volumen, quod nobis emanavit auctoribus; antea enim dignum antiqua confusione legum cognomen habebant, quum autem leges iam clare et dilucide animis eorum tradendæ erant, necesse erat eos et cognomine mutato fulgere.

semmi elavúlt, vagy használhatatlan (*omnia nova pulchritudine sunt decorata, nullo inutuli, nullo desueto in his penitus inveniundo*). A mondott főcollegium mellett (*de iudiciis* vagy *de rebus*) köteles még a tanár a Digesták negyedik részéből (*Umbilicus*) és ötödik részéből (*de testamentis*), vagyis a Digesták 23—36-ik könyveiből négy gyakorlati fontosságú könyvet előadni mint speciálcollegiumot, névszerint *de dotibus*, *de tutelis*, *de testamentis* és *de legatis et fideicommissis*. Ezekről a kérdésekről a Digestákban több könyv is szól, de csak négyet lehet és kell előadni és betanúlni a másodévieknak, a többi marad későbbre.*)

3. Korszakot alkotott a harmadik év a tanfolyam menetén. Két évi előtanulmány után érettekké váltak az ifjak a Papinianus műveinek tanulására. A korszakot alkotó fordulatot fényesen megünnepezték, mely ünnep abban állott, hogy a tanév kezdetén, előre kijelölt alkalmas helyen és időben, összegyűltek a harmadévi tanulók s Papinianus emlékéért föllelevenítették, erényeit, jellemét magasztalták, iratainak belbecsét s jelentőségét méltányolták; igen helyes, hogy a jogi iskola adjon alkalmat a tanulóknak a társas szórakozásra és társas szellem ébresztésére. És így a Papinianus ünnep *socialis* jelentőséggel

---

*) Constit. Omnen. §. 3. In secundo autem anno, per quem ex Edicto iis nomen antea positum et a nobis probatur, vel de iudiciis libros septem, vel de rebus octo accipere eos sancimus, secundum quod temporis vicissitudo indulserit, quam intactam observari præcipimus. Sed eosdem libros de iudiciis vel de rebus totos et per suam consequentiam accipiant, nullo penitus ex his derelicto, quia omnia nova pulchritudine sunt decorata, nullo inutuli, nullo desueto in his penitus inveniundo. Alterutri autem eorundem volumini, id est de iudiciis vel de rebus, adiungi in secundi anni audientiam volumus quatuor libros singulares, quos ex omni compositione quatuordecim librorum excerpimus; ex collectione quidem tripertiti voluminis, quod pro dotibus composuimus, uno libro excerpto; ex duobus autem de tutelis et curationibus uno; et ex gemino volumine de testamentis uno; et ex septem libris de legatis et fideicommissis, et quæ circa ea sunt, simili modo uno tantum libro. Hos igitur quatuor libros, qui in primordiis singularum memoratarum compositionum positi sunt, tantummodo a vobis iis tradi sancimus, ceteris decem oportuno tempori conservandis, quia neque possibile est, neque anni secundi tempus sufficit ad istorum quatuordecim librorum magistra voce iis tradendorum recitationem.

is bírt. A közös étkezés, az emlék-serleg ürítése, alkalmúl szolgált arra is, hogy a jó társasági hagyományt, az illetet, a társalgási formát s finomságot, az összetartozandóság érzetét fentartsák és terjeszszék. Az emlékezetes ünnep megülvése és a Papinianistæ név viselhetése buzdítá a tanulókat. Ünnepies emelkedett hangúlatban fogtak a Papinianus műveinek, illetőleg a most úgynevezett Antipapinianus (Dig. 20., 21., 22. könyv) tanulásához, melyet megelőzőleg a harmadik év kezdetén előadandó vagy de iudiciis vagy de rebus t. i. az a rész, a melyket a második évben nem hallgathattak. Ezután jött a voltaképeni feladat a Digesták 20., 21. és 22-ik könyve, mely három könyvről azt mondja Justinianus, hogy a legnagyobb ügyességgel (bellissima machinatione) léptette a Papinianus műveinek eddig használt szövege helyébe. Azt is kiemeli, hogy a mi eddig átvehető volt a Papinianus irataiból, azt mind a titulusok elejére illesztette. Azonban mégis csak 12 töredék van Papinianustól a 20-ik könyvben. Minden tisztelet és kegyelet mellett is sok közbeszúrást és csonkítást szenvedett Papinianus munkája, mely az előtt egész kiterjedésében összefüggő, teljes szövegben feküdt a bírák asztalán, most már a bírák és ügyvédek nem hivatkozhatván másra, mint a Digestákban foglalt töredékekre, ezeket meg kellett tanulni, de az összefüggő teljes szövegű művekre többé senki se gondolt. Azt a három könyvet (tripartitam legum singularium dispositionem) melegen ajánlja a tanulóknak Justinianus.*)

---

*) Const. Omnem. §. 4. Tertii insuper anni doctrina talem ordinem sortiatur, ut sive libros de iudiciis, sive de rebus secundum vices legere iis sors tulerit, concurrat iis tripartita legum singularium dispositio, et in primis liber singularis ad hypothecariam formulam, quem oportuno loco, in quo de hypothecis loquimur, posuimus; ut quum æmula sit pignoratiticiis actionibus, quæ in libris de rebus positæ sunt, non abhorreat eorum vicinitatem, quum circa easdem res ambabus pæne idem studium est. Et post eundem librum singularem alius liber similiter iis aperiatur, quem ad Edictum ædiliū, et de redhibitoria actione, et de evictionibus, nec non duplæ stipulatione composuimus; quum enim quæ pro emtionibus et venditionibus legibus cauta sunt, in libris de rebus præfulgent, hæ autem omnes, quas diximus, definitiones in ultima parte prioris Edicti fuerant positæ, necessario eas in anteriorem locum transtulimus, ne a venditionibus, quarum quasi ministræ sunt, vicinitate

4. A negyedévek megtarthatták a szokásos görög nevet λύται vagyis megfejtők (solutores legis).¹⁾ Paulus Responsumai helyett azonban olvasgatni kötelesek a Digesták 23—36. könyvei közül azt a tíz könyvet, a melyet a második évben még nem tanultak, t. i. a Dig. 24; Dig. 25; Dig. 27; Dig. 29; Dig. 31—36. könyveit.²⁾

Igy a négy év alatt a Digesták ötven könyvéből az első öt részt (pars) képező 36 könyvet bevégezték. Ez őket, mint Justinianus mondja, képesíti minden jogügylet megbírálására.³⁾

ulterius devagentur. Et hos tres libros cum acutissimi Papiniani lectione tradendos posuimus, quorum volumina in tertio anno studiosi recitabant, non ex omni eorum corpore, sed sparsim pauca ex multis et in hac parte accipientes. Vobis autem ipse pulcherrimus Papinianus non solum ex Responsis, quæ in decem et novem libros composita fuerant, sed etiam ex libris septem et triginta Quæstionum, et gemino volumine Definitionum, nec non de adulteriis, et pæne omni eius expositione in omni nostrorum Digestorum ordinatione præfulgens, propriis partibus præclarus, sui recitationem præbebit. Ne autem tertii anni auditores, quos Papinianistas vocant, nomen et festivitatem eius amittere videantur, ipse iterum in tertium annum per bellissimam machinationem introductus est; librum enim hypothecariæ ex primordiis plenum eiusdem maximi Papiniani fecimus lectione, ut et nomen ex eo habeant et Papinianistæ vocentur, et eius reminiscentes et lætificentur et festum diem, quem, quum primum leges eius accipiebant, celebrare solebant, peragant, et maneat viri sublimissimi præfectorii Papiniani et per hoc in æternum memoria, hocque termino tertii anni doctrina concludatur.

¹⁾ Ilyen értelmű jelzõt már Iuvenalis is használt. Sat. 8. 50. A megfejtés nem csak a törvényre vonatkozik, hanem a jogesetekre is; ezeket is megoldják az elõbb végzett tanulmányaik alapján. Alciatus úgy tekinti õket, mint Baccalaureos.

²⁾ Const. Omnem. reip. §. 5. Sed quia solitum est anni quarti studiosos Græco et consueto quodam vocabulo λύται (*solutores*) appellari, habeant quidem, si maluerint, hoc cognomen; pro Responsis autem prudentissimi Pauli, quæ antea ex libris viginti tribus vix in decem et octo recitabant, per iam expositam confusionem eos legentes, decem libros singulares, qui ex quatuordecim, quos antea enumeravimus, supersunt, studeant lectitare, multo maioris et amplioris prudentiæ ex iis thesaurum consecuturi, quam quem ex Paulianis habebant Responsis. Et ita omnis ordo librorum singularium a nobis compositus et in decem et septem libros partitus eorum animis imponetur, quem in duabus Digestorum partibus posuimus, id est quarta et quinta.

³⁾ Const. Omn. §. 5. . . . quod iam primis verbis Orationis nostræ

A Digesták két utolsó része (pars VI. és VII.), mely tizen-négy könyvet foglal magában (Dig. 37—50.), magánszorgalmi tárggyúl ajánltatik a tanulók figyelmébe, hogy annak tudását igazolhassák a gyakorlatban (bene legere et in iudiciis ostendere).

5. Az ötödéviék hagyományos neve *προλόγοι*, azaz legum præsolutores. Előre haladt tanulmányaik alapján többet tudnak, mint a *λόγοι*, ezért mondták rólok, hogy *προλόγοι*. Alciatus szerint olyanok ezek, mint a Licentiati. Magán úton kezdték tanulni a Codex Justinianeust. Ez vala a végezel. Hæc sola scientia habet finem mirabilem in præsentī tempore nobis sortita, mond Justinianus. Kell, hogy az ötödéviék ne csak olvassák, hanem érteni is megtanulják a Codexet. Ez tetőzi be a jogismereteket, mert a többi tudományok ugyan végtelenek, de Justinianus törvényeinek tanulásánál öt évi szorgalommal célzt lehet érni. *) Látszik, hogy csak *törvénytudókra* gondol Justinianus, a történelmi és bölcseleti elemekkel munkálkodó *jogtudomány*, mely végtelen tért nyit a buvárkodó előtt, nem vonzotta a VI-ik század legistáit.

Voltaképen három év volt a kötött tanmenet, hol a tárgyalat részekre nézve a változatosság a tanárnak s nem a tanulónak tetszésétől függött. A következő két évben a tanuló tehetett némi változtatást. Olyan a milyen rendszeresség volt legalább az első évi tanfolyamban, míg az Institutiókat tanúlták, de azután az izolált jogtételek s véleményezések rengetegébe kerültek; azonban épen itt szemlélhették az esetek sajátságosságait és az alkalmazási technikát. Definiitót nem sokat tanúltak. Nem azt tanúlták, hogy mi a szerződés, mi a szolgálat fogalma, hanem

posuimus, verum inveniatur, ut ex triginta sex librorum recitatione fiant iuvenes perfecti, et ad omne opus legitimum instructi, et nostro tempore non indigni; duabus aliis partibus, id est sexta et septima nostrorum Digestorum, quæ in quatuordecim libros compositæ sunt, ibidem appositis ut possint postea eos et legere, et in iudiciis ostendere.

*) Const. Omnem. §. 5. Quibus si bene sese imbuerint, et in quinti anni, quo prolytæ nuncupantur, metas Constitutionum Codicem tam legere, quam subtiliter intelligere studeant; nihil iis legitimæ scientiæ deerit, sed omnem ab initio usque ad finem suis animis amplectantur, et, quod pæne in alia nulla evenit arte, quum, etsi vilissimæ sint, omnes tamen infinitæ sunt, hæc sola scientia hebeat finem mirabilem in præsentī tempore a nobis sortita.

hányféle? A fogalom-meghatározásokat ép úgy kerülük ma az angol jogtudósok, mint kerülték a rómaiak.

III. Tanterv.

Az Institutiók akkori tanítása éppen nem hasonlít a miénkhöz, a kik az Institutiókat is a modern rendszerben tárgyaljuk. A szöveget commentálták, interpretálták, de nem volt tudományos rendszerbe foglalás. Az angol és francia romanisták a római jogot még ma is az Institutiók rendszerében adják elő, minek következtében ott sok érdekes kérdést nem tárgyalhatnak, némelyeket pedig erőltetve szúrnak közbe. Azt a rendszert követték a renaissance hatása alatt készült jogi művek nálunk is, a művelt nyugaton is. Ebből magyarázható, hogy pl. Blackstone angol jogtudományi író, az Institutiók tárgysorozatában dolgozva, ott tárgyalja a királyt, a parlamentet, a hol az apai hatalmat s gyámságot.

A most előadottakból kétségtelen, hogy a tanulók a Justinianus műveiből nem válogathatták ki az őket érdeklő részeket, specialitásokat. Szakszerű külön irányt nem követhetett senki. Nem volt köztök külön civilista, külön criminalista, processualista vagy publicista, hanem mindenki volt emez is, amaz is bizonyos mértékben, de semmit se tudott behatóbban. A mi több, még a tanárok közt se volt specialista. Mindenik tanár előadott mindent, de csak a nála jelentkezők számára.

Az Institutiók rendszere de personis, de rebus, de actionibus magában hordja az anyagi és alaki jog szoros kapcsolatát, mindakettőt kellett tanulni, nem lehetett kizárólag az egyikre vagy a másikra fordítani minden idejét. És habár az Institutiók kétharmada magánjogra vonatkozik, mégis beerőszakoltak ebbe a rendszerbe sok nyilvánjogot is. A magyar magánjog írói se szorítkoztak műveikben tisztán a *magánjogra*. A Digesták rendeltetése, hogy mindenre kiterjedjenek. A tanárok nem adhattak elő «válogatott» tanokat, hanem a mindenki számára előírt részeket. Még csak arra se voltak tekintettel, hogy ki akar bíró, ki pedig másféle tisztviselő lenni. Ilyesmire nem gondoltak.

A római jogot, mint *egységes* tárgyat kezelték. Külön nyilvánjogot, magánjogot, perjogot, büntetőjogot sat. nem adtak elő.

Egy tárgyat, t. i. római jogot, tanúltak, holott ifjaink a legkülönbözőbb tárgyakból töltik ki és egészítik ki ismeretök keretét, tehát vegyes szellemi táplálékot élveznek, a mi a szellemre jótékonyan hat. A tanfolyam alatt ugyan nem mélyedhetnek a részletekbe úgy, mint mikor csak római jogot tanúltak, de alaposabb fogalommal bírnak a jogról, s a tanfolyamot végezvén, bemerülhetnek egyik vagy másik ágba. Az udvar, a parlament, a forum és curia olyan jelöltekre számít, a kik vegyes táplálékban részesültek az előképzés fokozatain, de azután külön szakmákat választanak a bűvárlat czéljára.

Theodosius és Valentinianus rendeletéből tudjuk, hogy mind a két jogtanár előadta az egész tananyagot. Tehát nem a szakok, hanem csak a hallgatók osztottak meg. Justinianus alatt is ez volt az irányadó. Nem volt egy institutionalista, egy pandectista sat., hanem kiki előadta a maga hallgatóinak az Institutiókat, a Digestákból előírt könyveket és előkészíté hallgatóit a Digesták többi könyvének és a Codex tanulására, mely a magántanulás tárgyaúl szolgált. A tanár választhatta ugyan az előírt könyvek közül ez idénre ezeket, de akkor már a jövőre amazokat kellett előadnia, így voltaképen csak a sorrendben tehetett némi változást, azonban speciál tanulmányt nem választhatott. A tudomány specializálása, sőt a közszolgálati szakszerű képzettség is ismeretlen volt.

Minden jogásznak ugyanaz az egy ideálja lehetett: a hat könyv tudása. Minden tanár ugyanazt tartozván előadni, ugyanazon könyvet használhatta, nem volt tehát szükséges, hogy mind a nyolcz tanár, a kikhez Justinianus a tanügyi rendeletet intézte, külön-külön görög kivonatot vagy fordítást készítsen a Justinianus műveiből. Valószínű, hogy egyik-másik a collegájának fordításait használta a tanításnál. Leginkább a Dorotheus, Stephanus és Thalleläus fordításait emlegetik, de volt több is, nyoma van ennek a Basilikákban, csak hogy sok mű elpusztult a konstantinápolyi könyvtáradulások és tűzvészek alkalmával. *)

---

*) Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Erster Band. Romanistische Abtheilung, 1887. 1—86 lap.

HETEDIK FEJEZET.

A jogi oktatás célja.

I. Cél Justinianus szerint.

A jogtanítás által elérendő cél, hogy a tanulók jókká és sok ismeretüekké képeztessenek.¹⁾ Meg volt tehát jelölve a cél, melyet szem előtt kellett tartani. Nem vette Justinianus közönyösen az ifjúság viseletét, a tanárok eljárását; követelte, hogy a hallgatókat jó és tanult emberekké képezzék, és pedig nem pusztán elméletileg, hanem a közszolgálatra képesítő gyakorlati irányban, lévén a jog *ars æqui et boni*,²⁾ s a jogtanítást Justinianus is az *ars* szóval jelöli,³⁾ a mi nem a tantárgy gépszerű elszavalását vagy leolvasását, hanem az ismeretközlés tudományát s művészetét jelenti. Nem *jogtudósokat*, hanem *törvénytudó* bírákat, s hivatalnokokat akar. A tanulók, kik előtt Justinianus hite szerint öt év alatt a törvénynek minden titka feltárult, a jóreményű császár föltevése szerint, mindent világosan tudnak és látnak. A Justinianus három latin művének áttanulmányozása képesíti az ifjakat, hogy kitünő szónokok s ügyvédek és az igazság hű örei lehessenek, s a törvényszékeken sikerrel küzdhesse-
nek a jogért és fényes eredménynyel szolgálhassák az igazság-
ügyet.⁴⁾ Szóval az élet és állam számára jó és sok ismeretű szakemberek képezése volt az elérendő cél.⁵⁾

¹⁾ Const. Omnem. . . ut ex hoc optimi atque eruditissimi efficiantur.

²⁾ Dig. 1. 1. 1. pr. Ulpianus idézé Celsusnak fentebbi szavait.

³⁾ Const. Omnem. . . . tam prudentia vestra, quam ceteri antecessores, qui eandem *artem* in omne ævum exercere maluerint.

⁴⁾ Const. Omnem. §. 6. Discipuli igitur, omnibus iis legitimis arcanis reseratis, nihil habeant absconditum, sed omnibus perlectis, quæ nobis per Tribonianum, viri excelsi, ministerium ceterorumque composita sunt, et oratores maximi, et iustitiæ satellites inveniantur, et iudiciorum optimi tam athletæ, quam gubernatores in omni loco ævoque felices.

⁵⁾ Const. Omnem. §. 2. Nos vero tantam penuriam legum invenien-

A törvény-tudomány tanításával tartoznak a tanárok azt az utat meg mutatni a tanulóknak, melyet Justinianus jelölt ki. Ezen az úton érhető el, hogy az ifjakkól az igazságnak és az államnak hű szolgálói képződnek.¹⁾

Akadémiai gradus abban az időben nem volt. Tehát tudori czímért senki se tanulhatott. A mélyebb elméleti tudományosság egyesek ambíciója lehetett ugyan, de annak intézményszerű előmozdítására nem gondoltak. A jogvégzettség jutalma az volt, hogy az állami hivatalok viselésére minősített. Ezt tüzi ki buzdító eszményképül Justinianus, az Institutiók kihirdetése végett az ifjúsághoz intézett rendelete végén^{2).} Dat Justinianus honores.

Justinianus eszményképe nem az, hogy a tanulókból tudósok legyenek, a kik a tudományt önmagáért műveljék s előbbre vigyék, hanem csak az, hogy megtanulják azt, a mi a gyakorlati életben a közszolgáltatásra szükséges.³⁾ Midőn e czélból a törvény szövegének betanítására szorítkozott, nem gondolta meg Justinianus, hogy a jogi dispositiók változnak, elavulnak, tehát ezeknek dogmaszerű betanítása nem maradhat a végcél, hiszen magában véve a betanítás nem műveli az észet, nem hozza meg azt a módszert, mely a tanulókat képesíti, hogy annak idején magok alkotassanak célszerű dispositiókat.

II. Cél a mai felfogás szerint.

Az egyetemnek feladata a tudomány fejlesztése és a szak-tudomány tanítása. A tanár ambícióját kielégítheti az, ha mint

---

tes, et hoc miserrimum iudicantes legitimos thesauros volentibus aperimus, quibus per vestram prudentiam quodammodo erogatis, ditissimi legum oratores efficiantur discipuli, tehetséges hirdetői lesznek a törvényeknek.

¹⁾ Const. Omnem. §. 11. Incipite igitur legum doctrinam iis Dei gubernatione tradere et viam aperire, quam nos invenimus, quatenus fiant optimi iustitiæ et reipublicæ ministri.

²⁾ Const. Imperatoriam maiest. §. 7. Summa itaque ope et alacri studio has leges nostras accipite, et vosmetipsos sic eruditos ostendite, ut spes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram rempublicam in partibus eius vobis credendis gubernare.

³⁾ Ez mégis csak jobb, mint a ki csak azért tanul, hogy átszédelen legjen a vizsgálaton és bizonyítványt nyerjen.

író működik s a tudományt irodalmilag előbbre viszi, de a társadalom s az állam a tanférfi másik tevékenységére is súlyt fektet, hogy t. i. a tanár tanítson. Nálunk a tudomány előbbre vitelét főleg a Tudományos Akadémia tartja feladatának. De e mellett az egyetemet se mentheti fel a nemzet a tudományos feladatok terhe alól. Az akadémiai tagság csak kitüntetés, nem élethivatás. Az egyetemen a tudományos tanári tevékenységet nem pótolhatja, hanem csak jutalmazhatja.

Az egyetemen a jogi oktatást *tudományosan* kell tartani, de a közszolgálat érdekében didaktice *szakszerűen*.

A tanító feladata, hogy a tudományos alapokat gondosan rakja le, szerezzon a tanuló beható ismeretet a jogviszonyokról, főképp tanuljon jogászilag gondolkodni, a jogélet tünetényeit megfigyelni, azokról számot adni, a forrásokból meríteni, az ismereteket rendszeres összefüggésbe hozni.

A jogtanár didakticus feladata az, hogy positiv ismeretkincset nyújtson, példája legyen a jogász művészségnek, buzdítsa, lelkesítse és képesítse az ifjút annak elsajátítására. Be kell vezetni az ifjúságot a jogtudományi munkálkodásba és képesíteni arra, hogy a jogviszonyokat fölismerhesse és helyesen megítélhesse. Erősítendő a jogász nézés és látás, hogy a jogvilág örökös mozgalmában felmerülő jeleneteket megfigyelni, észlelni, megfejteni tudja. Belátását, ítélő tehetségét s jogérzetét kell finomítani, hogy az igazság mérlegét nyugodtan rá bizhassuk.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Tanítási és tanulási módszer.

I. Tanítási módszer Justinianus alatt.

A jogtudományban legrégibb módszer az exegeticus vagy interpretáló módszer, mely abban áll, hogy az alapul felvett szöveg szavainak és mondatainak valódi jelentését kimutatjuk, helyes értelmét megállapítjuk.

Más tudományt is lehet exegetice tanítani, de leginkább követeli ezt a szent írás és a római jog, mert itt vannak olyan

tekintélyes szövegek, melyeknek tiszta felfogásától függ a tudomány további iránya. A törvények és szokásjogi följegyzések szabatos értése ép oly fontos a jogászra nézve, mint a biblia-magyarázat a theologusra nézve.

Rómában a tizenkét tábla volt az első szöveg, melyet exegetice fejtegetni kezdtek, főkép, miután a régi szavak és szólásformák megértése, a nyelvújítás haladásával nehezebbé vált.

Midőn Cicero korában a *ius civile Flavianum*, *Aelianum*, *Papinianum* színvonalán főlebb emelkedő dogmaticus művek láttak napvilágot, a régibb commentárokat újabb exegesis tárgyává tették. Ezt az irányt követték később is, pl. *Sabinus* könyve ép úgy tárgyává lett a magyarázatnak, mint valaha az *edictum* (*Libri ad Sabinum, ad edictum*). A remekjogászok művei tanúsítják, hogy az esetjog fejtegetése mellett ők is tartottak exegeticus leczkéket, így készült a sok *commentar ad leges, ad edictum, ad senatus consultum* sat.

Justinianus alatt nem is követhettek a tanárok más módszert, mint az exegeticust, hiszen a Justinianus törvényszövege, melyet tanítani kellett, latin nyelvű volt, holott a tanárok és tanítványaik többnyire görög ajkúak voltak, tehát exegesis nélkül meg se tudták érteni a tantárgyat. Ránk nézve előny, hogy megtartá Justinianus a remekjogászok szövegét, de az ő görög alattvalói úgy jártak a latin szöveggel, mint mi 1852. nov. 29-én az osztrák polgári törvénykönyv német szövegének itteni kihirdetésével; nálunk azonban legalább volt hivatalos fordítás, de Justinianus a latin szöveget hivatalosan nem fordíttatá le a maga görög alattvalói számára, hanem magánszorgalomból fordíttattak egyes részeket Theophilus, Stephanus, Thallelaeus sat. Értelmezni és tanítani az eredeti latin szöveget kellett, legalább a nyolczadik századig.

II. Rendszeres, történeti s gyakorlati tárgyalás.

Bármennyire becsüljük is az exegeticus módszert, mégsem tartjuk azt egyedül üdvöztetőnek. A forrásokat nem szabad elhanyagolni, a feldolgozási képességet ki kell fejleszteni. E célból tartandók a *tudományos* beható előadások az illető tárgy rendszeréről, módszeréről, más tárgyakhoz való viszonyáról s jelentőségéről, melynek fonalán el nem marad a *törvényhozás*,

judicatura és az *irodalom* eseményeinek folytonos közlése. Ez ad üdéséget az előadásnak.

A jogi előadások közül legtöbb sikert ígérnek a tárgy feletti uralmat megalapító *rendszeres*, továbbá a kellő távlatokat nyújtó *történeti* előadások, melyek világánál a jog művelődéstörténeti tüneménykép lép előnkbe, mely évszázadok, sőt évezredek munkásait foglalkoztatta és foglalkoztatva tovább fejlődik. A rendszerbe foglalás adja azt a meggyőződést, hogy azok a témérdek apró, látszólag szétfutó, egymást metsző tételek volta-képen egy egységes, szerves egészbe tartoznak. A rendszert és a módszert nem lehet tanulni az ügyvédi irodában, a törvényszéki tanácssteremben s jogügyi bizottságokban, hanem egyedül a tan-teremben. A rendszer és módszer elsajátítása után bátran lehet az alkalmazási térre lépni, föltéve, hogy előkészítőül sikeresen látogatták a hallgatók az előadásokat (*practicum*) is.

Az előadás nyújtson a tanulóknak a feldolgozott s össze-foglalt tananyagból kerekded, bevégezett képet, élénk világos színben, mely kép alkotásában, szigorú következetes okoskodás útján, vegyen részt a gondolkodó tanuló s szerezzze meg a szemléleti s megvilágosító példák által a teljes belátásnak és beható ismeretnek örömdetes és megnyugtató érzetét. Az elő-adás szorítkozzék a tankönyv kiegészítésére, felvilágosítására, a haladás feltüntetetésére, a meghaladott álláspontok jelzésére. Így lesz az előadás könnyebb, szabadabb és nemesebb. Az óra-szám leszáll, a tanuló alapvető munkák tanulásához foghat.

Különösen fontos, hogy a tanár előadásainak tartalmát használja fel s a felett tanítványaival folytasson eszmecserét. A végzett részeket kombinálja a megfelelő eredeti forráshelyek-vel. Ezért tartandók még ma is az exegeticumok és tárgyalandók a jogesetek. Ez hozza közelebb a tanulót a tanárhoz, a gyakorlatot az elmélethez s szoktatja a hallgatót az előadásokkal lépést tartó rendes, folytonos elsajátító munkásságra.

A tanár jót tesz az ifjúsággal, ha benne a tanulási vágyat, szorgalmat ébreszti, ha neki a helyes utat, módot kijelöli. A jó érzésű ifjú örül, hogy a tanárral néha-néha tudományos tárgyról beszélgethet és hogy beszélgetni tudjon a tanárral, eljár az elő-adásokra. Ez is vonz az egyetemre. A nagy szám mellett nem lehet a tanár közvetetlen érintkezésben mindenik tanulóval, de

lehet számosakkal és ezek emelőleg hatnak a többiekre. A kikkel a tanár érintkezik: azok mintegy az ő családját képezik, a kik el nem feledik a serkentő, buzdító behatásokat későbbi időben se.

A tanítás: művészet. Adjon lendületet az ifjúságnak. Ne csak tudós és író legyen a jogtanár, hanem *tanítója*, *nevelője* az új jogász nemzedéknek. Legyen a jogtanár didacticus és legyen practicus is. Eszközölje a tudományos, mélyreható felfogást. Az életre alkalmazza az elméletet, jogeseteken tegye szemléltetőkké az elvont szabályokat. Vezesse és segítse a tanulót a tudományos tevékenységre. Így érheti el a tanár, hogy ismeretei átpláncolódnak az új nemzedék öntudatába és a nemzet közkincsévé válnak. A szellemi életnek színvonala emelkedik. A tudományok fénysugarai az igazságért és nemesért hevülő ifjúságot lelkesedésre gyűjtják.

A bátorító, élenkítő, gondolat-ébresztő módszer követésével a tanuló *önálló* lesz a forrásokkal szemben, hiszen azokat értelmeznie kell, véleményt kell formálnia az esetekről, megokolni az egyik vagy másik nézetet. Ilyen eljárás felel meg a jog practicus természetének, ez mutatja a jog alkalmazhatóságát, ez mutatja a nagy igazságot, hogy a jog nem abstractio, hanem az életviszonyok szabályozója, a célszerűség szempontjából.

Emez általános módszertani körvonalak nem zárják ki a tanár egyéniségének érvényesülését. A tanítási szabadság nem tűri az elnyomást, az orthodoxiát, folyvást lehetővé teszi a jobbnak fölülkerekedését. A ki egyéniségét nem tudja a módszeren át éreztetni, annak lehetnek *hallgatói*, de nem lesznek *tanítványai*.

A tanítási módszerrel sokan nem törődnek. Sajnosan elterjedt előítélet, hogy a nem demonstratív szakokra nem kell egyetemi előadás vagy legalább nem szükséges annak hallgatása, hisz a tankönyvet, vagy ha ez nincs, azt a mit a tanár előad, a jegyzetből rövid idő alatt otthon kényelmesen el lehet olvasni, sőt meg is lehet tanulni. Igaz. És ha az előadás nem egyéb, mint valamely nyomtatványnak vagy múlt évi jegyzetnek előadása, vagy éppen többé-kevésbé ismétlődő, hézagos, felületes elrecitálása, kár is időt vesztegetni annak hallgatására. De ha az előadáson nemcsak kész eredmény közöltetik, hanem a vizsgálódásnak, az

eredményre jutásnak módszere is feltárul, ha ott az igazságot kutató tudományos szellem fejlesztetik, a tudományos munka eszközei megmagyaráztatnak: lehet-e ez felesleges a tájékozatlan fiatalságra, melyet annyi csáb környékez? Különben is az egyetemi tanítás nem csak ismeretet közöl, hanem azt is, hogy az ismereteket miképen kell felhasználni.

Az előadások hallgatása nélküli tanulással az egyetemi évek alatt is szerezhető ugyan némi *ismeret*, de az ismeretekkel való rendelkezésnek képessége, szakemberekkel való érintkezés nélkül, fiatal korban meg nem szerezhető, pedig a jognak csak az szolgálhat sikerrel, a ki a tételeket tudja s ezen fölül képessége van rendelkezni az ismeretekkel. Ezt a képességet kell fejleszteni.

Ezt a képességet a kezdő ifjú nem tanulhatja meg hamar és könnyen otthon a magányban, vagy tapasztalatlan, tanulatlan correpetitoroktól. Magánosan, szakemberek hallgatása nélkül az ifjú el nem sajátítja a jogászai gondolkodást és azt, hogy kell jogászias kérdéseket, kérdőpontokat tenni, megoldani, megfeleteni, szabatosan formulázni. Az előadásokat nem hallgató ifjún sokáig észrevehető a tájékozatlanság, bátortalanság, élheteretlenség, ha tanult is a tankönyvből valamit, ez a tudás gyakorlatiatlan, élettelen, elvont, száraz. Ugy beszél, mintha a jog nem a mindennapi viszonyokat, hanem a földön túli életet szabályozná. Az életrevalóság, a legújabb adatok és vívmányok értékesítése, az alkalmazási virtuositas olyan, a mit nem lehet a tapasztalatlan kezdőnek jól megtanulni a tankönyvből vagy idegen jegyzetből.

Tankönyvek betanulása nem pótolja a *jó* előadást. Egészen más a kész eredmény betanulása, és más az eredmény levezetésénél való együttgondolkodás a szakemberrel. A betanulás nem fejleszti a tudományos gondolkodást, nem vezet végig a tudományos tárgyalás élő példái mellett, nem fejtegeti a fejlődő újabb véleményeket, vitás nézeteket, nem tisztázza az eltérő felfogásokat, nem nyújt új álláspontot a meghaladott helyébe. A tanárt nemcsak mint író, hanem mint magyarázót is fel kell használni. A kezdő ember még azt se tudja, hogy miképen használandó a tankönyv és más tudományos mű. Az idegen jegyzetből «készülők» szánakozásnál egyébre nem méltók. Ezek, ha valami ismeretet szereznek is, de a jogászai gondolkodásmódot nem észlelik, a jogászai szabatos beszédet nem hallják, a tudományos

oktatásnak nemesítő erkölcsi befolyását, az eszményre buzdító, az igazság kultuszát munkáló hatását nem tapasztalják, a verőfényen tenyésző növény árnyékba kerül. Mivel korunkban a jó előadásokra is csak kevesen járnak, tehát csak kevesen tudják a tankönyvben nem olvasható példákat, eseteket, melyek pedig a legtanulságosabbak és még kevesebben az egyes jogintézmények közgazdasági és mívelődéstörténeti hatását, melyre az élőszóbeli előadás folytonos tekintettel van vagy tartoznék lenni. A lelkesítő, összehasonlító, rendszerező előadások kikerülése látszik a gyakorlat amaz alantasan gondolkodó napszámosain, a kik a joggal való foglalkozást merőben mint kézművességet gyakorolják, hiányzik fejökből a tudományos jogászai gondolkodás és szívökből az eszményi célokért való lelkesedés. Ezek közül kerülnek ki a patvarkodók, embertelenek, kapzsiak, rabulisták, betűimádók, pervesztők, nyúzóok.

Ha ezek a szavak a tanszékek betöltésére és a jogtanulás menetére nem lesznek is irányadók, megnyugtató a lelkiismeret, hogy közérdekben szólaltam fel, és pedig ezen a kimagasló helyen, mely ad dicendum ornatissimus.

KILENCZEDIK FEJEZET.

A római jog tanítása korunkban.

I. A külföldön.

A jogtudomány sorsa a római jog sorsával függ össze. Emennek virágzása termékenyítőleg s fejlesztőleg hat amarra. Az európai jogtudomány lendülésnek indult, mióta a római jog újabb fénykorát Savigny megnyitotta. Ha a polgárosult népek jogászeit az alapképzés azonosságán nyugvó szellemi kapcsolat fűzi össze s a nemzeti jogok particularismusa mellett közös találkozási helyet ismernek, ezt csak annak köszönhetjük, hogy Európaszerte bevett tanjog vagy iskolajog a római jog. Azért, mert a kifejezések világosságát, a stilus szabatosságát, az egyes tételeknek az alapelvekre vezetését, a biztos következtetést, a finom elemezést, a célszerűségre (utilitas) tekintő okoskodást,

a gyakorlati irányt, a jogélet tüneményeinek érzékelését senki sem tanítja jobban, mint a pandectisták.

A római jog tanítását gyakorlativá teszi az, hogy a római jog *anyagi érvénye* emelkedik még ott is, a hol a római jogot nem recipiálták, pl. hazánkban. Anyagi érvényét az terjeszti, hogy tételei átmennek a törvénykönyvekszövegébe. Az új törvénykönyvek lényegileg nagyrészt a már meglevőt tartalmazzák. A porosz Landrecht s az új német magánjogi törvényjavaslat a római és német jogok alapján készült. A Code Napoléon, az olasz, a spanyol codex, s mind az, a mi a Code befolyása alatt készült, nagy részben római jog. Nem kevés a római jog az osztrák, szász, zürichi polgári törvénykönyvben is. A magyar általános magánjogi törvénykönyv javaslatáról is ezt állítom. Azért merítenek a római jogból a törvényhozók, mert ott találják a legtöbb szabatosan formulázott és tudományosan megvilágosított jogtételt, mely az alkalmazhatóság próbáját már kiállta.

A ki a római jogban otthonos, az minden új törvényt biztos kezekkel elemezhet. A tételes törvénykönyvek megértésénél, alkalmazásánál, a római jog képezi a kiindulási alapot, az szolgáltatja az analógiát, az bocsátja rendelkezésünkre a műszavakat, az általános háttért.

A művelt nyugoti népek jogának és törvénykönyveinek alapja a római jog. Tudományos tárgyalása nem hanyatlik, hanem fejlődik és halad, mutatja ezt a német, francia, angol, olasz, spanyol s egyéb civilisticus legujabb irodalom. Nagy tévedés tehát a római jogot merőben holt jognak mondani. Némely intézményei elavultak; de nagyban és egészben folyvást él a római jog a nemzeti és helyi szűk korlátokból kibontakozva. Él és élteti a művelt nemzetek jogát; de azért nem gátolja a helyi és nemzeti igényekhez mért sajátyszerű jogalakulást, bizonyítja ezt a váltó, telekkönyvi, vasúti, távirdai, szabadalmi s a többi specialjogok fejlődése.

A codexek nem fogják feleslegessé tenni a classicus alaptanokat. A magyarázat és kiegészítés soha nem mellőzheti a tudományt.

Franziaország déli részét el nem hagyta a római jog (*pays de droit romain* ou *de droit écrit*), északi részén azonban érvényre emelkedett a germánjog is (*pays de droit germanique* ou

coutumier). A franczia forradalom a történeti jogokat rendszerbe foglalta. A Code Napoléon a franczia szokásjognak és a római jognak elemeiből készült. A tudományos magyarázatnál, a hézagok kipótlásánál, a jog-analogiánál ma is a civiljoghoz fordulnak,*) s ez előkelő helyet foglal el mind az irodalomban, mind az iskolában. A legfelsőbb közoktatási tanács javaslata szerint az első esztendőben mind a két félvéen át, a második esztendőben egy félvéen át kötelező a római jog, és tárgya az első vizsgálatnak.**)

Spanyolország a lex Antoniniana (212) óta él a civiljoggal. Légrégibb codexe a Breviarium Alaricianum. A forum iudicum (fuero iuzgo) tartalma többnyire civiljog. Az enyészhetetlen Código de las Siete Partidas többnyire fordítás a római jogból. Az új spanyol törvénykönyv, mely 1888. októberben hirdettetett ki és 1889 óta van hatályban, a Code Napoléon elvein nyugszik s ennek felel meg a beosztás is. Természetes mind ezeknél fogva, hogy a spanyol egyetemeken a római joggal behatóan foglalkoznak.

Olaszországban a nyelv és a jog római jellegű maradt minden időre. Victor Emanuel codexe, mely 1866-ban lépett hatályba, oly tartalmú s beosztású, mint a Code Napoléon, így tehát az olaszföldön is élni fog a római jog, mint a tételes jognak forrása, pótlója és magyarázója. Mestere az életnek és iskolának. Az olasz egyetemeken kötelezők: a római jog története, a római jog institutiói, a római jog pandectái. A római jog négy semesteren át hallgatandó.

Belgium culturájának főcsatornája a franczia nyelv, jogéletének jellege az, a mi Franciaországé, egyetemeinek főcollegiumai közt kiváló helyet foglal el a római jog.

Németországban a római jog subsidiarius jog volt s tizenöt millió emberre nézve ma is az. Fejlődésének és virágzásának új hazáját találta fel, főképe a jogtudomány regenerátorának Savigny-nak nyomdokain. A német birodalom nem tekintet többé *rómainak*, a Hohenzollerni császárok nem képzelik magokat

*) Loi de 30 ven. an. XII. art. 17.

**) Revue gen. du droit, de la législation et de la jurisprudence. 1889.

Augustus utódainak, mint képzelték a Karolingok és Hohenstauffok. A római jogot nem nevezik többé a német császárság jogának (*des Kaisers Rechte*), és annak megtartására nem esküsznek meg a bírák, mint esküdtek egykor a *Reichskammergericht* bírái. Eltűnt mind az, a mi a középkorban s az újkor kezdetén külsőleg támogatta a római jogot, az új codificatiók pedig szép sikerrel haladnak. Mind ezek daczára minden német egyetemen főtantárgyak: az institutiók s pandecták, melyeknek irodalma virágzóbb, mint bármely más jogé. Hatása az életre nem csekélyebb, mint bármikor volt.

Holland volt a *classicus* tanulmányok elsőrangú műhelye századokon át. A *classica philologia* és a régiségtan fényénél sok szép *monographia* készült Hollandban, melynek romanistáit tudományosság, lelkiismeretesség és az idealismus iránya tünteti ki. Hollandia egyetemein ma is behatóan tanítják a remekjogot.

Svájcban a *codificatio* kitűnő termékeiről híres Zürich és több más *canton*. Az egyetemek e mellett mint előbb, úgy ma is tüzetesen foglalkoznak a római joggal.

Angolországban igen sokat ígérő *romanisticus* irodalom fejlődik. Vacarius 1145-ben kezdte az oxfordi egyetemen tanítani a Justinianusi jogot, mely a *courts of admiralty* ítéleteinél ma is irányadó. Skótiában, Canada nagy részében, modificált római joggal élnek. A mai angol-jognak történeti alapjai megéreztek a római jog hatását. Szóval az angoloknak a római jog nem egészen gyakorlatiatlan, hiszen Heron Caulfield Denis szerint a római jog még mindig egy részét képezi Európa és Amerika minden polgára jogéletének, *the Roman law has materially helped, and is still helping, to form our rooles for the business of life.**) De még többre becsülik az angolok a római jognak *iskolázó* jelentőségét. Fogalom, rendszer, beosztás, alkalmazási példa van a *civilisticus* művekben, ezek képesítenek a jogászi gondolkodásra s tárgyalásra. Az angol egyetemeken szóbeli és írásbeli vizsgálatot adnak a római jogból, interpretálják a Justinianus vagy Gaius Institutióit s egy-egy kitűzött czímet a *Digestákból*, *pl. ad legem Aquiliam*.

*) Roby: *Introduction to the study of Iustinian's Digest*. Cambridge, 1886. XV. lap.

Dán-, Svéd- és Norvégország területén, fent a magas éjszakon, a jogfejlődés függetlenebb a római jogtól, mint a Rajna vidékén, de azért ott fent is gyakorol befolyást a törvényhozásra, még inkább a jogtudományra. A kopenhágai, uppszalai, stockholmi, krisztianiai egyetemeken hirdetik a civilisticus tanokat.

Oroszországban a római jogot, már csak a keleti egyházi joggal való szoros összefüggése miatt is előadják a pétervári, moszkvai, kievi, charkowi, odessai, kazáni s dorpati egyetemeken. Finnországban a helsingforsi, Lengyelországban a varsói egyetem tantárgyai közt nem hiányzik a római jog.

A Balkán-félszigetről, a bizanczi birodalom egykori területéről a görög-római jogot nem küszöbölte ki a győztes török nép. A jog személyszerűségének rendszere következtében hivatkozhattak arra, a kik végkép el nem vadultak. A görög királyság területén a Bazilikák folyvást érvényben maradtak s Harmenopulus dolgozatával együtt ma is alapját képezik a görög jognak, melyen újabban a Code Napoléon befolyása érezhető, valamint a szerbiai és romániai királyságok s Bolgárország jogfejlődésén is.

Amerikának haladása a gazdasági élet terén tüneményes. A jogélet terén valami önállóságot még nem mutat fel. Az angol, spanyol és francia jog hatása alatt állnak az Egyesült-Államok s így anyagilag ott is terjed a civiljog. Éjszak-Amerika területén Louisiana leginkább kedvez a római jognak. Az osztrák polgári törvénykönyv receptiójáról is értesültünk. A dél-amerikai államokban a spanyol jogi felfogás az uralkodó. A buenos-ayresi egyetemen tanítják a római jogot.

II. Hazánkban.

A római jogot hazánkba nem a törvényhozás, nem is a szokásjog vezette be, hanem úgy érkezett ide a római jog, mint a tudományoknak más ága, vagy mint a művészet, főképp a római kereszténység auspiciuma alatt. Jogintézményünk nyugoti fejlődése közel hozott bennünket a római joghoz, mely becses anyagot adott legislatiónk eddigi építményeihez, pl. a kereskedelmi joghoz, sok tétele átment a magyar jogtudományba s lappangva él a iudicaturánkban. Werbőczy Hármaskönyv 2. 6. pr. szerint omnia fere iura regni huius originaliter ex pontificii cæsareique

iuris fontibus progressum habent, a mivel Werbőczy, a renaissance kor egyik európai kitűnősége, a kereszténység és a nyugoti népek hatására akar figyelmeztetni.

A civilisticusan képzett bíró ítéletében látható a megkülönböztetések finomsága, a levezetés logikai ereje, a következtetések simulékonysága.

Werbőczy, Kelemen, Frank, Wenzel, Zlinszky s a többi magyarjogi író a római jog tanulmánya által vált képessé, hogy szórványos jogtételeinkből egységes, átnézetes rendszert formáljon, abstractiók útján fogalmakat s berendező osztályozásokat alkosson. Az esetlegesnek, összefüggéstelennek látszó, szétszórta felmerülő tételeket összekapcsolták, egészszé alakították, a részeket egymáshoz és az egészhez viszonyították, mi által hazai jogunk körvonalainak élesebb és határozottabb megállapítását érték el s a részeknek és az egésznek világosabb ismeretére emelkedtek s erre a későbbieket is képesítették. Ez eredmények elérése után se mellőzhető a római jog, mert a római jogban *teljes* magánjogot tanulunk, holott a magyar magánjogi főcollégium nem adja az egész anyagot. Egyes részei vagy be sincsenek illesztve, vagy ki vannak csatolva s külön tárgyalattatnak, pl. a családjog az egyházjog czége alatt kerül felolvasásra és examinálásra. A kötelmi jognak legélénkebb része, mint kereskedelmi jog, külön főcollégium, kiszakítva az összefüggésből és arányosságból. Az ingatlanra vonatkozó legfőbb tételek nem a magánjog keretét töltik ki, hanem kiszakítva lépnek fel: úrbér, telekkönyv, vízjog, bányajog stb. specialjogok minőségében, sőt a közigazgatási jogban pl. kisajátítás, szabályozás stb. Ez a szétdaraboltság egyrészt ugyan a munkafelosztás előnyeit mutatja, de az átnézetet nehezíti. Másfelől a legfontosabb rész, t. i. az általános tanok számos rovata pl. jogi cselekvények, jogügyletek, culpa, casus vis maior stb. nincsenek kitöltve, hiányzanak a hazai írott jogból.

Az oktatásnál alapvető gyanánt nálunk se szolgálhat más, mint a többi művelt népeknél. A jogászai gondolkodás fejlesztőjét nem szabad mellőznünk. A szövegmagyarázat és kiegészítés nem mellőzheti a tudományt. A megértés, a helyes alkalmazás követeli a civilistikus tanokat.

Külön tárgyaljuk-e a római jogot a magyar jogtól, mint most,

vagy majd a codex tételeivel kapcsolatosan? ez a czélszerűség kérdése. Az bizonytalan még, hogy úgy-e mint most, vagy kapcsolatosan, mint a francziák szokták; de az bizonyos, hogy mi, a kik a római jogot eddig is csak az általános tudományosság és nem a nyers practicismus szempontjából műveltük, a történeti és dogmaticai előadásokat a civiljogból meg fogjuk tartani akkor is, ha meglesz a magyar polgári törvénykönyv, mert hiszen okvetetlenül lesz különbség a *jog* és *törvény* közt, a *jogtudomány* és *törvényisme* közt. Az alapfogalmak, pl. tulajdon, kötelem, késedelem, gondatlanság, vis maior, kereset, kifogás stb. előfordulnak a törvényben; de ha a törvény jó, nincs benne a mi a tanszékre tartozik. Ezek ismeretét a törvény föltételezi. Ezeket előforduló esetben «ad vocem» magyarázzuk? Ez nem volna tudományos módszer. Eme fogalmak összefüggnének, történeti fejlődéssel bírnak. A magánjog tudományáról le nem mondhatunk.

A magyar jogtudomány a magyar jogot tekintí megvilágosítandó és kiaknázandó bányának. De a fényt és az eszközöket a bányába magunkkal kell vinnünk.

A codificatioval bíró népek nem küszöbölték ki a civiljogot; ez az alap, a melyen állva, mély, alapos munkát végezhetünk. A szász polgári törvénykönyv, a zürichi polgári törvénykönyv, a Code Napoléon, az osztrák polgári törvénykönyv honában el nem hagyták a római jogi alapot. Az alapvető tantárgy mindenütt a római jog.

Van tehát elég okunk arra, hogy a római jog tanításáról gondoskodjunk. Gondoskodunk is. A budapesti, kolozsvári és zágrábi egyetemeken s a tíz jogakadémián mindenütt a legnagyobb óraszámban tanítják a római jogot, mely mind az első alapvizsgálatnak, mind a jogtudományi szigorlatnak tárgya.

A civilisticus képzés hatását mutatja az, hogy mint más művelt nemzetek jogászai, úgy mi is, törvényeink értelmezésénél, pótlásánál, kiegészítésénél a római jogon fejlődött általános magánjogi jogtudományra, a pandectákra támaszkodunk, az elvi fejtegetések, következtetések, műszavak, kifejezések, a tananyag rendszeres beosztása mind a római jogot tükrözi vissza, melynek nálunk mindig volt és van tanszéke, mióta egyetem létezik hazánkban. Beesét elismerik mind az elmélet, mind a gyakorlat, mind az általános európai, mind a hazai jogélet szempontjából.

Az institutiók sikeres tanulása adja meg nekünk azt a nyugodt érzetet és biztos tudatot, hogy *jogászok* vagyunk s képzettségünk alapján bármely jogi tantárgyban eligazodhatunk.

Bele kell magunkat képzelni a jognak múltjába, hogy annak jelenét felfoghassuk. A jog múltja iránti közöny veszélyezteti a jognak jövőjét, főképp Magyarországon, melyet a jogfolytonosság elvéhez való tántoríthatatlan ragaszkodás mentett meg a XVII-ik század durva, erőszakos támadásai és a XVIII-ik század elzsibbasztó marasmusa közepett. Az utolsó koronázáshoz is ez az elv kalaúzott.

Egyet azonban el ne feledjünk, hogy t. i. nem az a fődolog, hogy mit tanítunk? hanem az, hogy *mily módszerrel* tanítunk? Lám a byzantinusok is a Justinianusi jogot tanították és tudományos szellemet, tevékenységet nem bírtak ébresztetni, holott ugyanazon tananyag tanításával a nyugoti egyetemek fényes eredményre vezették a nemzeteket. A remekjogászokat az emberiség tanító-mestereinek nevezi Portalis. Azok maradnak ők a codificatiók mellett is.

TIZEDIK FEJEZET.

A constitutio Omnem a fegyelemről.

I. Fegyelmi hatóság.

Míg a jogi oktatás nem volt államilag szervezve, addig a tanulókra nézve külön rendszabályok nem léteztek, mindenben a köztörvények szerint ítélték meg az ő viseletöket. De mióta államilag rendezett jogtanítás folyik, melyre a fővárosokba nagyszámú vidékiek sereglettek össze, bizonyos külön fegyelmi hatóságra és fegyelmi szabályokra volt szükség.

A keresztény császárok alatt a tanulók szellemére és viseletére következtethetünk Augustinus szavaiból, a ki Carthagóból jött Rómába, hogy a rhetorikát tanítsa. Az örök városban nagyobb jövedelemmel és méltósággal járt a tanszék, mint Carthagóban. De nem a pénz és rang, hanem az vonzotta Augustinust, hogy

az ifjuság Rómában nyugodtabb, szorgalmasabb, fegyelmezettebb. Az ifjak a tanárnak termébe, a kit nem hallgatnak, be nem törnek, csak annak az előadására járnak, a ki ezt megengedi. Ellenben a carthagói tanulók viselete rút és féktelen volt, zavarták az iskolai rendet. De ifjusági csínyek, pajkosságok, kihágások előfordultak mindenütt. Elő is fognak fordulni.*)

1. *Præfectus urbi.*

A *præfectus urbi* méltóságot Augustus emelte magasra. A Constantinus utáni korszakban a *præfectus prætorió*hoz ez állt legközelebb. A fővárosban a *præfectus urbi* intézte a *iurisdictioni*ót. Ezért a tanuló ifjuságot is a *præfectus urbi iurisdictioni*ója alá rendelték a császárok mind Rómában, mind Konstantinápolyban. A harmadik jogtanintézetben, Berytusban, bölcs szelidséggel gyakorolta a föfelügyeletet s fegyelmi hatalmat a püspök, e magas tisztséget megszvtva a phœniciai kormányzóval és a tanárokkal.**)

A *præfectus* jelölte ki a *capitoliumi auditoriumban* minden egyes nyilvános tanárnak a helyét (*unicuique loca specialiter deputata assignari*), ő tartá fenn a rendet és fegyelmet, hogy se a hallgatók, se a tanárok közt ne forduljon elő surlódás vagy akadékoskodás (ne *discipuli sibi invicem possint obstrepere vel magistri*), és hogy a két uralkodó nemzetiség, a latin és görög, ne jöhessen összeütközésbe, melynek tusája elvonná a figyelmet a komoly tanulmányoktól (a *studio literarum avertat*).

2. *Magister censuum és censuales.*

A *magister censuum* és a *censuales* nevű tisztviselők, a kik a császári korszakban a tanács-jegyzői és kiadói tisztet végezték,

*) Augustinus született 354. Numidiában. Rómába jött 383-ban. † 430. *Confessiones* című munkájában életrajzát adja. Ott találjuk a tanulókra vonatkozó adatokat.

**) Const. Omnem. §. 10. Et hæc omnia in hac quidem florentissima civitate vir excelsus, *præfectus huius almæ urbis*, tam observare quam vindicare, prout delicti tam iuvenum quam scriptorum qualitas exegerit, curæ habebit; in Berytiensium autem civitate tam vir clarissimus, præses Phœniciæ maritimæ, quam beatissimus eiusdem civitatis episcopus, et regum professores.

utasítva voltak, hogy a tanulók feletti fegyelem gyakorlásánál és a nyilvántartás vezetésénél a *praefectus urbi* rendelkezésére álljanak.

A *praefectus urbi* alá tartozó tizenöt hivatal közt a hatodik volt a *magister censuum* és tizenkettedik volt a *censualis*. Ezek gondoskodtak a censusi jegyzékek vezetéséről, a népesség és vagyonosság nyilvántartása végett. Szerkesztették az adózók jegyzékét, vezették a tanács ülésében a jegyzőkönyvet és kiadmányozták a tanácsvégezéseket. A fővárosba érkező idegeneket, tebát a tanulókat is, számba vették a *censualisok*, ezek az akkori bejelentési hivatalvezetők. A *magister census* felügyelt a jegyzék kellő vezetésére. Neki mutatták be a hozott igazolványokat s ő készíté el a tanulók anyakönyvét. Talán mivel a nyilvános tanárok kijelölése a *senatus* hatáskörébe tartozott, ezért került a tanulók nyilvántartása a *senatus* tisztviselőjének hatáskörébe.

II. Fegyelmi szabályzat.

A Rómában és Konstantinápolyban működő, nyilvános jogtanintézetekre vonatkozó első fegyelmi rendelet az, melyet I. Valentinianus és öccse Valens s fiatal fia Gratianus három császár adott ki 370-ben, czímezve azt a *praefectus urbi* hivatal akkori viselőjéhez. *)

Ez a fegyelmi szabályzat azt tartalmazta, hogy a fővárosba tanulás végett csak az jöhetett, a kinek a tartományi bíró (*iudex provincialis*) távozási engedélyt adott (*veniundi copia*), melyben ki volt téve a tanuló neve, származási helye, életkora, apja, végül az, hogy az előtanulmányokat elvégezve, kiérdemelte a jogi tanfolyamra való bocsáttatást. A helybeliektől csak a származást és előkészültséget kérték számon.

A tanuló a távozási engedély bemutatásakor bejelenté a *censualis* hivatalban azt is, hogy milyen tantárgy tanulására szánja magát (*quibus potissimum studiis operam navare velit*), tehát melyik tanfolyamba lép. Ez alapon készült a tanulók anyakönyve (*matricula*, *album*).

---

*) Cod. Theod. 14. 9. 1. De studiis liberalibus urbis Romæ et Constantinopolitanæ.

A bejegyzett tanulók feletti közvetetlen felügyelet a censualisok feladata lévén, felírni tartoztak a tanulói szállásokat, hogy őket felkereshessék. Nem csak a szállás-fogadást, hanem a változtatást is tudomásul vették a censualisok.

A censualis feladata volt a tanulók viselete feletti örökös. Inteni tartoztak őket, hogy a társas érintkezésekben úgy viseljék magokat, a mint illik; mellőzzék a jó hírnév kockáztatását, kerüljék a rút és becestelen társaságokat, ne járjanak igen gyakran a színházba és az aljas s pórias tivornyákba. Általában viseljék magokat úgy, mint a tudomány méltósága kívánja (*ita se gesserit, quemadmodum liberalium rerum dignitas poscat*), kiutasítás terhe alatt.

A szorgalmas és jó tanulóknak meg van engedve, hogy Rómában tartózkodhassanak húsz éves korukig.**) Ekkorára be kell végezni a tanulmányt, de a ki be nem végezne is köteles haza menni. A ki önként nem távozik, azt a praefectura küldi haza, *cum nota et dedecore*, kivéve azokat, a kik itt valamely testületbe léptek.

A censualis hivatal volt köteles az ifjúság népesedési mozgalmáról havonként kimutatást terjesztetni a praefectus urbihoz, melyben fel van tüntetve, hogy kik s honnan érkeztek, és kik azok, a kiket a hazatérésre kell utasítani. Hogy térnek haza? bölcsőbbek, erényesebbek, mint mikor jöttek? vagy romlottabb erkölcsűek? Erre is kellett ügyelni.

A praefectus urbi a magister censuum jelentéseiből évenként tartozott véleményes fölterjesztést tenni az uralkodóhoz, melyből kiderül az előmenetel s megítélhető, hogy kiknek szolgálatára számíthat a császár. A praefectus az érdemesebbekre kikérte a fejedelem figyelmét: *quo meritis singulorum institutionibusque compertis, utrum quandoque nobis sint necessarij, iudicemus.***) A császár tehát nemcsak a névsort kívánta, hanem az előmeneteli kimutatást is, hogy ebből láthassa, kikre számíthat a jövőben, kik haladtak előre erkölcsben és tudományban.

A jobb érzésű tanuló igyekezett haladni a választott tanpályán; a választásnak bejelentése (*statim introitu profiteantur*

*) Justinianus szerint 25 éves korukig.

**) Cod. Theod. 14. 9. 1. De stud. lib. urb. Rom. et. Const. in fine.

quibus potissimum studiis operam navare velint) lehetővé tette az ellenőrzést, melyre a censualesok voltak kötelezve. Szégyenkezett volna a jóra való ifjú ama bevallás (professio) következményei elől kitérni, s emelőleg hatott reá, hogy buzgó törekvéseiről a császár is tudomást vesz. Az a tudat, hogy a censuales felkeresheti a tanulót lakásán (sollicite nota hospitia) és utána nézhet annak, mindeniket arra indítá, hogy tisztességes helyen kereszen lakást, hol nincs erkölése veszélyeztetve, ideje haszontalanul lefoglalva.

A tanulók iskolán kívüli viseletét is figyelemmel kísérték a censualesok, de fegyelmi hatalmat nem gyakoroltak, hanem a kihágásokról jelentést tettek a praefectus urbihoz, a kire bízva volt a iurisdictio.

A censualesok ügyeltek tehát az ifjúságnak mind erkölcsére, mind szorgalmára. Helyes intézkedésnek nem tartom ezt. Ezek sok más dologgal elfoglalt tisztviselők, az akadémiai tanulmányokat talán nem is végezték, sőt meglehet, nem is ismerték. Nem értek rá, nem tudtak hozzá. A szorgalmat és előmenetelt legjobban megbírálhatják a tanárok, főkép ha igazságosak.

A praefectus urbi is sok egyébbel elfoglalt főtisztviselő volt. Hogy ért volna rá a tanügy kormányzatára? De a iurisdictio tekintetében helyes volt a praefectus urbi alá helyezni a tanulókat is. *) Magas állású, tanult, független férfiak voltak ezek többnyire, kik a közérdek szempontjából kezelték a fegyelmet s alkalmazták a büntetéseket, melyek közé az említett császárok t. i. Valentinianus, Valens, Gratianus felvették a testfenyítő büntetést és a kiutasítást. A becsutelenítő botbüntetést a tanuló serdült ifjúságra behozni, valóban irtóztató visszaesés a lex Porcia alkotóival szemben. Igaz, hogy ez a barbár büntetés nem alkalmazandó, hanem csak alkalmazható, és talán inkább elijesztés-

---

*) Az osztrák közoktatási miniszter felszólítá az egyetemek jogi karait, adjanak véleményt a létesítendő reformok iránt. A bécsi jogi kar az előadások frequentiajának emelésére ajánlja, hogy a katonai év ne tudassék be a 4 évbe; hogy a rector és a dekán alárendeltjeként nevezessék ki jól dotálva egy egyén, a kinek hivatása örködni a felett, vajjon a joghallgatók tényleg Bécsben vannak-e, a miniszter belátásától függően, vajjon igazolási jegyek, eshetőleg fényképpel, adassanak-e ki.

képen. De ne szépitgessük, hanem ítéljük el az ilyen büntetések behozatalát.

Épen nem helyeselhető az sem, hogy a római és konstantinápolyi akadémiát a húszéves korúak elhagyni tartoztak. Talán mikor behatolni kezdtek a tudományokba, vissza kellett menniök a vidékre, hol a tudomány művelése lehetetlen vala. A falusi közhivatalok és szolgálatok kikerülését látták az iskolák húzamos látogatásában! Hiszen a valamire való közszolgálatra 25 éven alóliakat nem köteleztek a régibb törvények. És a Berytusi tanulókra nézve Diocletianus ki is mondá, hogy huszonötödik életévök előtt nem tartoznak kilépni az iskolából. Nem a tanfolyam befejezése, hanem az életkor elérése szabja meg az akadémiái időzést! Ezt is csak barbár ember tanácsolhatta a császárnak.

Azt nem lehet tagadni, hogy a császárokat jó szándék vezette, de nem indultak helyes irányban s nem dolgoztak helyes eszközökkel. Hatósági közegekkel ellenőriztették a tanulók lakását, szórakozását, szorgalmát és előmenetelét; a jó törekvést, becsületes viseletet, a kötelesség-teljesítést nemcsak kívánták, hanem a császárok tudomására juttatták. Amaz alattomosokká, a külsőségekkel megelégedőkké, emez a legfelsőbb kegyelem lesőivé tette az ifjakat.

A lealázó, meggyalázó botbüntetés, a szégyenítő kiutasítás és a húsz éves kor betöltésével a távozási kényszer: hibáztatandók. Nem is nyerhettek az ifjak alapos képzettséget, mert az idő elérkeztevel készületlenül is távozniok kellett. Nem fejthettek ki szakirodalmi munkásságot, mert erre hiányzott a buzdítás. Önálló nemes jellem, teremtő szellemi élet nem fejlődhetett ki az ázsiai kényuralom vaspálczája alatt.

A Valentinianus, Valens és Gratianus triumvir-császárok famosus rendeletét,*) mely ama lealázó büntetést tartalmazza, a Justinianus első Codexébe fel nem vette Joannes. A második kiadású Codexbe se vették be.

Tribonianus bírt némi érzékkel a jogi oktatás iránt, és gyűjtögető bizottságában jogtanárokat is foglalkoztatott; nem

---

*) Cod. Theod. 14. 9. De studiis lib. urbis Romæ et Constantinop. használható részét a Cod. 11. 19. tartalmazza.

állapodott meg a három császár hirhedt rendeletének mellőzésénél, hanem a maga tanügyi politikáját jelezte a *constitutio Omnem* kiadásával.

A *constitutio Omnem* szavai szerint elkerülhetetlenül szükségesnek nyilvánítá Justinianus a szigorú következményekre való figyelmeztetéssel, kihirdetni azt, hogy a joghallgatók közül senki ne merészkedjék méltatlan, aljas, vagy szolgálai viseletre vetemedni, egymást zsarolni, bosszantani, becsületében sérteni, vagy más kihágást elkövetni, hazárd játékot űzni, veszélyes szenvedélyekbe sodortatni, a tanárok iránt tiszteletlenséget, a tanulótársak, főkép az alsóbb évfolyambeliek ellen sértő, kiméletlen viseletet tanúsítani, általában olyan csínyeket elkövetni, melyek fegyelmi eljárásra vezetnek. Ilyesmit a törvényhozó meg nem enged, el nem tűr. Javulást követel, mely minden későbbi századokra is kihasson. Mivelni kell a szellemet, finomítani a társalgást.*) A kezdők lenézése, bosszantása olyan szokás volt, mely sok czivódást okozott az iskolában s elharpódzott a szerzetesek zárdájában is.**)

A közlakomák, politikai pártok s jelöltek érdekében, gyakoriak voltak. *Sacralis* jellegűek is fordultak elő. Mind ezeket felhasználták a könnyelműek dőzsölésre, dobzódásra. Nem csoda, hogy az ilyen alkalmaktól is féltette a tanulókat a fejedelem: ne appetant vulgo intempestiva convivia, azaz ne legyenek az ilyen alacsony szórakozásoknak rabjaivá. Másrészről örködni kellett a felett, hogy a tanulók pajkos, sértő viselettel ne zavarják a polgári összejöveteleket, melyek vallási, politikai, válasz-

---

*) *Const. Omnem. §. 9. Illud vero satis necessarium constitutum cum summa interminatione edicimus, ut nemo audeat neque in hac splendidissima civitate, neque in Berytiensium pulcherrimo oppido ex his, qui legitima peragunt studia, indignos et pessimos, imo magis serviles, et quorum effectus iniuria est, ludos exercere, et alia crimina vel in ipsos professores, vel in socios suos et maxime in eos, qui rudos ad recitationem legum perveniunt, perpetrare; quis enim ludos appellet eos, ex quibus crimina oriantur? Hoc etenim fieri nullo patimur modo, sed optimo ordini in nostris temporibus et hanc partem tradimus, et toti postero transmittimus seculo, quum oportet prius animas, et postea linguas fieri eruditos.*

**) *Cuiac. Lib. VI. Obs. c. 13.*

tási vagy más okból tartatnak. A polgárok gyülekezési szabadságát minden illetéktelen tolakodás ellen védelmezték. A közrendet és nyugalmat nem szabad zavarni tüntetésekkel, csoportosulásokkal. A tanulói gyűlések tartásával se volt szabad zavarni a közcsendet.

Inté a rendelet a tanulókat, hogy óvakodjanak a látványosságok túlságos fölkeresésétől. Nyugot és kelet népét egészen megszállta a játékszín véres, gyakran szemérmetlen jeleneteinek kíváncsi vágya. Szenvedélylyel mulattak a vadállatok és boldogtalan áldozatok vérfagyasztó halálos küzdelmein. Az ilyen embertelen szórakozásokat a kereszténység rosszalta. A fejedelmek a tanulóknak nem tiltották ugyan el, de óvatosságot javasoltak.

A mulatozási szenvedélyt még a komoly kereszténység is nehezen terelhette a kellő mederbe. A kereszténynyé vált nép magával vitte az egyházba némely rossz szokásait, így például az isteni kegyelem s megváltás feletti öröm és hála kifejezéséül szolgált a Mars tiszteletére lejtett tánczok hasonlatosságára, az istentisztelet alkalmával, a templombeli táncz, melynél maga a püspök volt az előtánczos. A pápák kikeltek ugyan a templomi táncz ellen sokszor, de csak lassanként lehetett megszüntetni a hagyományos örömkifejezést. Azt is igen későn és nehezen látta be a római keresztény nép, hogy a színjáték nem alkalmas az istentisztelet kifejezésére.*)

Nem csoda, hogy ha a császárok féltették a tanulókat a mulatság mámorától.

III. Tanulói kiváltságok.

A tanuló ifjúság némi kedvezményekben részesült, például: a családfiú, a ki Rómában tanul s pénzét kölcsönadta: önállóan léphet fel a nem fizető adós ellen, holott más családfiú az apai képviselőre szorúl.***) A családfiú, a ki tanulmányok végett jön Rómába, a jogainak sértői ellen maga indíthat keresetet, nehogy

*) Cod. Theod. 15. 5. 2. §. 2. . . . nec divinum venerationem confecta solennitate confundant.

**) Ulp. Dig. 12. 1. 17.

megtorolatlanul maradjon a jogsértés, a sértett fél apjának távol léte következtében. *) A tanuló családfiú, nemcsak azok ellen léphet fel, a kik ex delicto vannak neki lekötelezve, hanem azok ellen is, a kik szerződésből kötelezvék, pl. élhet letéti, megbízási keresetekkel (actio depositi, mandati directa), élhet conditcióval (si forte pater in provincia sit, ipse autem forte Romæ vel studiorum causa, vel alia ex iusta causa agat), nehogy nyomorogjon Rómában a követelésének be nem hajtása miatt (ne si ei non dederimus actionem, futurum sit ut impune fraudem patiatur et egestate Romæ laboret viaticulo suo non recepto). A tanulmány végetti távollét olyan figyelemben részesült, mint a reipublicæ causa absentia. A tanulókat nem engedték zavaratni más városi bíróság elébe idéztetésekkel, ezért illette őket a más városba idézés ellenében a præscriptio fori. A præfectus urbi volt Konstantinápolyban az ifjúság bírója (iudex iuventutis), a berytusi akadémia felett pedig a phœniciai kormányzó, a megyei püspök, meg a tanár biráskodott, a rendes iurisdictio szabályai szerint.

A tanulók szorgalmának buzditására, jutalmazására szolgált, hogy a császár tudomásul vette az előmenetelt.

Egyesek a vagyontalan tanulók fölsegítésére is gondoltak. Pl. Alexander Severus, a vagyontalan tanulók gyámolítására, a kincstárból is adott segítséget, Lampridius mondja róla, hogy doctoribus auditoria et salaria decrevit et in discipulos, pauperum filios, modo ingenuos annonas dari iussit. Nem mondható azonban, hogy valami rendszeres közjótékonyossági eljárás honosult volna meg. Inkább egyes nagylelkű jótevők gondoskodása terjedt ki a szegény tanulókra. A mai kornak jótékony egyesületei, köztartásai, alapítványai és ösztöndíjai akkor még ismeretlenek voltak.

A tanulók iránti kedvezésnek nyomait látjuk abban is, hogy a 25 éven alóliakat Berytusból, a 20 éven alóliakat a fővárosból nem volt szabad haza hívni. Justinianus szerint a fővárosi tanulók is a 25-dik év végeig maradhatnak távol a szülőföldtől. A jogtanulók a polgári és katonai szolgálatoktól,

*) Ulp. Dig. 5. 1. 18. §. 1.

ha emberben nem volt hiány, a mondott időig mentesek maradtak.

A tanulók nagyobb mértékű kiváltságolását Barbarossa Frigyes hozta gyakorlatba. E célból adta ki a Codex 4, 13. végén olvasható «Habita quidem» szavakkal kezdődő constitutióját, melyben így szól: «omnibus qui causa studiorum peregrinantur scholaribus et maxime legum professoribus hoc beneficium indulgemus, ut ad loca in quibus literarum exercentur studia, — veniant et in eis secure habitent. Dignum namque existimamus, ut quum omnes bona facientes nostram laudem et protectionem omni modo mereantur, quorum scientia totus illuminatur mundus — speciale dilectione eos ab omni iniuria defendamus. Quis enim eorum non misereatur, qui amore scientiæ exules facti — vitam suam multis periculis exponunt. Hac generali et in perpetuum valitura lege decernimus ut nullus — tam audax inveniatur qui aliquam scholaribus iniuriam inferre præsumat.» A tanulók elleni perben a tanuló választása szerint bíraskodik vagy a tanár (eoram domino vel magistro suo), vagy a püspök (quibus hanc iurisdictionem dedimus). Két főpontja van ennek a kiváltságnak: vivendi securitas és optio fori. A fentebbi kiváltságot Bologna számára adta a császár, de idővel más egyetemekre is kiterjesztették, kétségkívül elhatott az a veszprémi, pécsi s a bécsi egyetem privilegiumaiban részesített nagyszombati egyetemre is.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A constitutio Omnem hatása.

I. A constitutio Omnem hatása az akkori tanulmányi rendre.

Justinianus nem állapodott meg annak kitűzésénél, hogy milyen rend és milyen tárgysorozat követendő s mennyi idő fordítandó az ő codificatiójából kiszakított anyag tárgyalására, és pedig olyan tárgyalásra, hogy semmi ne maradjon homályban, hanem bőbeszédűleg és dagályos stilusban, ismétlésekkel és aprólékosságokkal is bibelődve foglalkozik a részletekkel. Rá

ér az egyes évfolyamok gúnyos vagy megtisztelő czímezgetéséhez is tenni észrevételeket; s csintalan játékok fékezéséről is mond valamit, de végtére igazi tanügyi reform nincs a rendeletben. Más országok jogtanintézetei nem lebegtek Justinianus szemei előtt. Nem volt mit megtekinteni, példányképül elfogadni, pedig ő csak minták után dolgoztatott. Tribonianus eléggé olvasott és tanult ember volt, de épen nem kritikus fő, és épen nem teremthő ész. Az eszméket nem teremtette, hanem kölcsön szedte a nyugati jogirodalom köréből. Hogy a botbüntetés alól kiemelte a tanulókat: az nem az ő érdeme, hiszen már Joannes mellőzte ama büntetést.

Justinianus a tananyagon annyit változtatott, hogy a Gaius, Ulpianus, Paulus, Papinianus műveinek kivonatai helyett az azokból készült töredékek tanítandók. A törvényszöveg betanítását tűzte ki a jogi oktatás feladatául, mint 1812-ben az osztrák tanügyi politika.

De a szöveghez tapadó tanítás ép úgy meddő maradt Bécsben, mint valaha Bizanczban. A megdöbbenő sterilitást a magyar király örökös tartományaiban Unger csak úgy szüntethette meg, hogy a történeti jogtudománynak, főkép a római jognak apparatusával kezdte tárgyalni a polgári törvénykönyvet. A magánjogi általános tudományt semmiféle codex nem teszi fölöslegessé.

Justinianus a hangzatos *Omnem reipublicae constitutio*jával igen szerény reformot létesített, ha ugyan egyáltalában reformnak nevezhető az, hogy az évfolyamokba beillesztette a maga *codificatio*jának eredményeit. Az tagadhatatlan, hogy az ő *Institutiói*, korának megfelelőbbek voltak, mint a Gaius *Institutiói*; és a *Digesták* első része (*πρωτα*) inkább illett az első évbe, mint az a négy *Libri singulares*, melyeket Constantinus óta tárgyaltak, hiszen az *Institutiókból* épen az hiányzik, a mi a *πρωτα*-ban van, pl. a jognak története (de origine iuris), a különböző állami hatóságok ismertetése, a *iurisdictio* és a perbe idézés (in ius vocatio). A *πρωτα*-val tehát kiegészíté az *Institutiók* hézagait.

Hiba volt Justinianustól, melynek következményeit a legújabb időkig érezték, hogy a *Digestákból* csak az első 36 könyvet taníttatá, és így a mi a *Digesták* 14 utolsó könyvében áll, azt nem tanúlták. Ezekből ugyan egyről-másról valami csekély

mutatvány előfordult az Institutiókban, pl. az *interdictumokról*, *bonorum possessióról* s *delictumokról*, de sok kérdés nem jöven elő az Institutiókban, az ilyet merőben elhanyagolták s elő sem adták, pl. mellőzték a *collatiót*, *possessiót*, *appellatiót* és a büntető-jogot (*libri terribiles*). Minden fontos ügy, mely csak a Codexben fordul elő, pl. az egyházjog, és az egész nyilvánjog kimaradt az iskolából. Kihatott ez az irány a középkori iskolákra is. Angolország egyetemlein ma se foglalja még el a nyilvánjog az őt megillető helyet. Nálunk is csak 1867 óta van nagyobb súly fektetve a közjogra. Igaz, hogy szóbeli fejtegetésre leginkább szorult a régi magánjog, a nyilvánjogot a gyakorlati élet empirice segíté elsajátítani.

De nem az volt a fogatkozás Justinianus intézkedésében, hogy a magánjog előtérbe állított, hanem az, hogy a magánjog előadását se tette teljessé, mert kihagyta mind azt, a mi csak történeti értékű, szinte gúnyolva mellőztetik a *dominium quiritarium*, *res mancipi*, sat. Hibáztatta, hogy az előtte valók a könyvekből nem tanítottak mindent s ime ő most kitöröltette a könyvekből mind azt, a mi tényleges becsűnek nem látszott. Eddig, ha nem tanúlták is, de legalább utólag olvashattak róla a könyvben, most már a könyvben se találták többé. A megcsontított könyvek üresebbek, de olcsóbbak is lettek. Ezért terjedtek.

A compilatiók korában szervezett s az után is követett oktatási rendszertől valami sokat nem is lehetett várni akkor, mikor a jogtörténet és a jogrégiségek ismerete hiányzott, s mikor az elnyomás fészkében, a nemzeti szellem lüktetését, a sokszázados keleti despotismus már meggyöngítette. Mit tehettek mást, mint a szöveg fordítását, mely jó, hogy betűragó tudakosságá nem fajult. Hiányzott Bizancz jogászainál az antik *classica philologia*, sőt a latin nyelvismeret is; ezért a szövegnek kritikai kezeléséhez nem kezdhettek. Hiányzott a történeti *perspectiva* és így a régi szöveg eredeti szellemét nem vizsgálhatták. Görög kivonatok, rövidletek, *compendiumok* használatára voltak kényszerülve, melyekben, többnyire az Institutiók rendszerében, összeállították és egybefoglalták a Justinianus négy művének rövid summáját, némi tekintettel a keleti birodalom gyakorlati szükségére és a folytonos újításokra. A VIII-ik század

óta lassanként kiszorult a gyakorlatból Justinianus négy könyve s keleten a görögszövegű Bazilikákat tanították; így a IX-ik század óta kihalt keleten a latin nyelv ismerete is.

Justinianus a tanárokat néha kitüntette, néha gúnyolta, szeszélye szerint. A tudományos szabadságot, kutatást, bírálatot, vizsgálódást nem engedte. Azt határozottan követelte, hogy az ő törvénykönyveinek egyes részeit tanítsák, de ép oly határozottan ellenezte, hogy commentárt készítsenek hozzá, sőt azt büntetendő cselekvénynek nyilvánította (*poena falsi constituta*). Csak a hű fordítást engedte meg, és azt, hogy a tartalmat mutató cím (*παράτιτλα*) készülhessen, vagy a párhuzamos helyek mutattassanak ki az összehasonlítás könnyítésére. Minden egyéb magyarázatot hamisításnak nyilvánít (*imo magis perversiones*), és eltilt, nehogy homály vagy szennyfolt essék az ő törvénykönyveire (*ne verbositas earum aliquid legibus nostris afferat ex confusione dedecus*). A tudományos tárgyalás tehát egész a glossatorok idejéig szunnyadt.

Az exegeticus leczkék látogatását három éven át elengedhetetlenül kívánta Justinianus. Nem volt még akkor könyvnyomtatás, szakirodalom. Ismeretközlésre nem volt más medium a kezdő számára, mint a tanári előadás, és az ismeret megszerzésének nem volt más eszköze, mint a kéz, mely jegyez, és a fül, mely hall. Ezért az a tanulási szabadság, mely a tanulót felszabadítja a leczkelátogatási kötelezettség alól, nem vala terve szerint. Nem azért tartá a berytusi, konstantinápolyi és római iskolákat, hogy a fiúk ne látogassák a leczkéket; ha költött az iskolákra, elvárta, hogy hasznát vegyék a tanulók; ha előadásokat az ifjaknak látogatni czélszerű, nem lehet őket arra terelni, hogy kerüljék a tantermeket. Költsön az iskolákra az ország és a tanulók az alkalmat fel ne használják?

Több ok működött közre, hogy az akkori oktatás szűk látókört adhatott. Hiányzott az általános műveltség alapja, a jogásznak nélkülözhetetlen segédtudományok előadása. Hiányzott a közgazdasági tünemények törvényeinek ismerete; a nép életföltételei senkit se érdekeltek, államtudományi ismeretek nem közöltettek.

Justinianus féltette a byzancezi ifjakat, hogy megrémülnek vagy főfájást kapnak, ha egy elavult kifejezést halla-

nak.*) Justinianus tanintézetében szerencse volt, hogy a classicus jogászok műveinek töredékeit tanúlták, kár hogy nem egész műveket, hanem csak kivonatokat kaptak kézbe; ezt pedig a legkitünőbbek is csak betanúlták, de történetileg, a mi iránt nem is bírtak elegendő érzékkel, nem kutatták.

Justinianus igen kiemeli a használhatót. Csak azt akarja taníttatni, a mi a gyakorlati életben használható. Akár csak egy mai nyers praktikus. Vajjon csak azt tárgyalja a jogtudomány, a mit használhatónak dekretál egy bizonyos törvényhozó? Semmi se használ nekünk inkább, mint az igazság-keresés és szellemi művelődés. Hol lenne az emberiség, ha a tudomány célját egyéb nem képezné, mint az, a mit használhatónak mondott valamelyik törvényhozó? Az emberi művelődés buvárát sok olyan jogrégiség érdekli, melyet Justinianus nem talált használhatónak, holott azoknak jogtörténeti becse a mai kor tudósai előtt magasan áll. A köszöntelep, melyet valaha nem találtak használhatónak, ma se használható? A használhatóság kérdésében nincs változás? Hát a római jog használhatósága iránt nincs véleményeltérés? Justinianus úgy használta azt, mint tételes törvényt, mi ellenben úgy használjuk, mint formai képző eszközt.

A római jognak képző ereje, a szellem fegyvermezésére való alkalmas volta kétségen fölül áll, tehát minden jogtanulóra előnyös. Ajánlanám a bírának és ügyvédeknek, hogy tanuljanak szabatossgot Celsus, Scaevola, Paulus véleményezéseiből. Kit ne érdekelne az, hogy miképen keletkeztek a magánjogi szabályok, miképen kell azokat értelmezni, végül miképen kell alkalmazni, és pedig úgy, a mint azt a bölc jogtudósok kipróbálták? Hát ebből a bíró, az ügyvéd nem okúlhat? Valóban a páratlanul gazdag civilisticus tanulmány képesíti a jogászt az igazság keresésére, megtalálására, gyakorlására. A gyakorlat embereinek *tantermekből* kell kikerülniök, nem iparos műhelyekből.

A történelmi, bölcséleti s humanisticus eszmék hasznavehe-

---

*) Cod. 7. 25. 1. . . . ex iure Quiritum nomen, quod nihil ab ænigmate discrepat, vacuum est et superfluum verbum, per quod animi iuvenum, qui ad primam legum veniunt audientiam, perterriti ex primis eorum cunabulis inutiles legis antiquae dispositiones accipiunt.

tösége ma is csak annyira becsültetik, mint a despoták alatt Bizanczban? A jogtudomány nem ítélhet egyedül a mai jogszolgáltatás gyakorlati érdekeinek szempontjából. A tudomány kutat, a bíró ítél. A tudomány nem csak egy bizonyos jogtudós-nak, még ha az Papinianus vagy Werbőczy volt is, tudománya, hanem az előző alakulások és követő fejlemények bűvárlatára s földerítésére is kiterjed. A jog története, a jogfogalmak fejlődése, a jog rendszere, *módszere*, végtelen fontos a tudomány szempontjából, ha közvetetlenül nem nyújt is directívát a bírói vagy ügyvédi gyakorlatban. A historicus, dogmaticus és exegeticus tevékenység az egyetemen elengedhetetlen feladat. Az elméleti képzés minősít arra, hogy a jogélet nyilvánulásait észrevegyük, rendezzük s tapasztalatainkat feldolgozzuk.

Justinianus mind ezzel nem törődött. A tételes jog szövegének betanulasától várt minden jót. Ha a Justinianus korabeli jogtudomány az ötödik századihoz képest mégis némi emelkedést mutat, ezt csak annak lehet köszönni, hogy a jogtudomány széttörte a békókat, a melyeket arra a császár akart rakni. És ha ma valahol ismét úgy akarnák osztályozni a tudomány-egyetemen a jogi tantárgyakat, hogy melyik a kenyér-studium és melyek a történelmi, bölcséleti, szóval általános tudományos értékű tárgyak? első helyre emezeket kellene tenni.

II. A Const. Omnem hatása a Digesták átszarmazására.

A Justinianus oktatásügyi rendelete *közvetve* kihatott nem csak az akkori tanulmányi rendre és eredményre, hanem következményeiben a Digesták sorsára, jelesül a Digesták átszarmazására is.

Justinianus a Digestákból az öt első parst (Dig. 1—36) tűzte ki a nyilvános előadás és tanulás tárgyává. A két utolsó pars (Dig. 37—50) nincs a tantervben, elegendőnek tartá az iskolai tárgyalásra a Digesták harminczhat első könyvét, a többi a tanfolyam utáni évek magánszorgalmára bízta.

A tanulók könnyen ráhagyták, hogy az ő kiképeztetésükre nem kell a Digestákból ötven, hanem csak harminczhat könyv, hisz a császár mondja, hogy «ex trigintasex librorum recitatione fiant iuvenes *perfecti*, et ad omne opus legitimum *instructi* et

nostro tempore *non indigni*», kész emberekké, az igazságügyi szolgálatra képesekké és Justinianus korszakához méltókká válnak. Ilyen bizelgő hivatalos qualificatio után a legtöbb jogász fölöslegesnek tartá az 5 év utáni tanulást, tehát a két utolsó pars bolygatását. Így aztán a feleslegesnek *vél*t két utolsó pars nélküli pandecta-másolatokat szereztek meg s használták, a teljes példányokat a csonka példányok kedvéért mellőzték, idővel a teljes példányok gyérültek. Innen magyarázható, hogy az utókorra maradt Digesta-kéziratok, a flórenczi példány kivételével, csak az öt első parst tartalmazzák. Innen érthető, hogy a ránk maradt kéziratok a Digesták 36—50 könyveire nézve mind a virgo Florentinatól függnek, ellenben a Digesták 1—36 könyvét a Florentinatól eltérő eredeti kéziratokból is másolhatták.

Annak is volt utóhatása, hogy Justinianus különbséget tett a Digesták harminczhat első könyvében is; t. i. olyan könyveket jelöl meg, a melyeket a tanárok fejtegetni kötelesek és olyanokat, a melyeket a tanulók magokban tartoznak olvasgatni.

A tanárok fejtegetni, tehát megtanítani tartoztak a Digesták huszonzét első könyvét. Ugyanis: Az első évre elengedhetetlenül ki volt tűzve az első pars (Dig. 1—4), ennek fejtegetését rendeli a const. Omnem §. 2. A második évben fejtegetni kellett vagy a Dig. 5—11. könyvét de iudiciis (const. Omn. §. 3.) vagy a Dig. 12—19. könyvét de rebus (const. Omn. §. 4.). A második évben előadandó volt a fentebbi alternatív részen fölül még a hozomány (dos, Dig. 23), a gyámság (tutela, Dig. 26), a végrendelet (testamentum, Dig. 28), a hagyomány (legatum, Dig. 30). Ez az a négy libri singulares, vagy a mint Justinianus mondja, quatuor libros «qui in primordiis singularum memoratarum compositionum positi sunt, tantummodo a vobis eis tradi sancimus; tehát az említett négy könyv volt kiválasztva a hozományról szóló könyvek közül (tripertitum volumen de dotibus) és a legatis et fideicommissis szánt hét könyv közül s a tuteláról és a testamentumról szóló két-két könyv közül. A harmadik évben vagy a Digesták 12—19. könyvét (De rebus), vagy a Digesták 5—11. könyvét (De iudiciis) tárgyalták, ahhoz képest, hogy melyik maradt a második évben tárgyalatlanul. Ezen kívül még a Dig. 20., 21., 22. könyvét (Antipapinianus) tanulták.

Ha így a tanárok kiválasztották a köteles collegiumokban

előadandó könyveket, még maradt a 36 első könyvből előadatlanul 10 könyv.¹⁾ Ezt a tiz könyvet a negyedéviék magánszorgalmára bízta a császár.²⁾ Ez a kérdéses tiz könyv volt a Dig. 24 és 25; a Dig. 27; a Dig. 29; és a Dig. 31—36. könyve.

A három évben okvetetlenül előadandó könyvek voltak tehát a Dig. 1—23, továbbá Dig. 26, Dig. 28 és Dig. 30.

És így a másolók iskolai használatra csináltak olyan kéziratokat is, a melyekben a 36 első könyvből se található az a tiz könyv, a mit a magánszorgalomra bízta, sőt legkeresettebbek lettek azok a példányok, a melyekben a Dig. 1—23. könyve foglaltatik s a 24-ik könyvnek első titulusa, mely a házassági vagyonyjogról szól, és a második titulusa, mely a házasság felbontását szabályozza. Így tehát a legtöbb pandecta-kézirat, mely iskolai használatra készült, a Digesták 1—23. könyvét és a Dig. 24-ből az 1. és 2. címet tartalmazta. Ez viseli a glossatoroknál a Digestum vetus nevet. Ez volt leginkább elterjedve, ez maradt a glossatorokra a legtöbb példányban.

Justinianus, valamint más rendeleteiről, úgy különösen a tanügyi constitutiojáról is azt képzelte, hogy örök időkre szól.³⁾ A folytonos kísérletezés, kapkodás a tanügy terén igen káros hatású. Ezt tapasztalatból tudjuk, de örök időkre emberi mű nem számíthat.

¹⁾ Const. Omnem. §. 3. . . . neque anni secundi tempus sufficit ad istorum quatuordecim librorum magistra voce eis tradendorum recitationem.

²⁾ Const. Omnem. §. 5. . . . decem libros qui et quatuordecim — supersunt *studeant lectitare*.

³⁾ Const. Omnem. In fine . . . et vos maximum decus in omne seculum sequatur, quia vestris temporibus talis legum inventa est permutatio, qualem et apud Homerum (Ilias. VI. 236), patrem omnis virtutis, Glaucus et Diomedes inter se faciunt, dissimilia permutantes: Χρύσεα χάλκεϊων, ἑξατόνβοια ἑννεαβοίων (Aurea pro æneis, centum bobus æstimata pro novem valentibus). Quæ omnia obtinere sancimus in omne ævum ab omnibus tam professoribus, quam legum auditoribus, et librariis, et ipsis et iudicibus observanda.

TÁRGYMUTATÓ.

	Lap
Első Fejezet. A jogi oktatás kezdetleges kora	3
Második Fejezet. A jogot azok tanítják, a kiknek működése következtében a magánjog kiválik a nyilvánjogból	4
Harmadik Fejezet. A jogot azok tanítják, a kik a szigorú jo- got a méltányossággal, a Quiritesek jogát a népek jogával egyesítve tudományosan feldolgozták	7
Negyedik Fejezet. Jogi oktatás a compilatiók alatt és után	12
I. Constantinus intézkedései	12
II. II. Theodosius intézkedései	13
III. Justinianus intézkedései. Constitutio Omnem	14
Ötödik Fejezet. A constitutio Omnem a jogtanárokról	19
I. A jogtalanítással foglalkozók közti különbség	19
II. A tanszék betöltése	20
III. A tanárok rendszeresített illetménye	21
IV. A tanárok mentessége	22
V. A tanárok rangja	24
Hatodik Fejezet. Tananyag a const. Omnem előtt és szerint	28
I. III. Valentinianus rendelkezése	28
II. Justinianus rendelkezése	31
III. Tanterv	39
Hetedik Fejezet. A jogi oktatás célja	41
I. Cél Justinianus szerint	41
II. Cél a mai felfogás szerint	42
Nyolczadik Fejezet. Tanítási és tanulási módszer	43
I. Tanítási módszer Justinianus alatt	43
II. Rendszeres és történeti s gyakorlati tárgyalás	44
Kilenczedik Fejezet. A római jog tanítása korunkban	48
I. A külföldön	48
II. Hazánkban	52
Tizedik Fejezet. A constitutio Omnem a fegyelemről	55
I. Fegyelmi hatóság	55
II. Fegyelmi szabályzat	57
III. Tanulói kiváltságok	62
Tizenegyedik Fejezet. A constitutio Omnem hatása	64
I. Hatása az akkori tanulmányi rendre	64
II. Hatása a Digesták átszarmazására	69

Negyedik kötet. 1876.

I. Szám. Visszapillantás közigazdaságunk egy negyed századára. *Keleti Károlytól*. 20 kr. — II. Szám. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. *Wenzel Gusztávtól*. 25 kr. — III. Szám. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben magyar szempontból. *Tóth Lőrincztől*. 40 kr. — IV. Szám. Emlékbeszéd hodosi és kizdiai br. Sina Simon felett. *Tóth Lőrincztől*. 20 kr. — V. Szám. Az országos jog és a particularis jogok közti viszony. *Wenzel Gusztávtól*. 60 kr. — VI. Szám. Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. *Jakab Elek* lev. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. *Zlinszky Imre* lev. tagtól 40 kr. — VIII. Szám. Bertha Sándor emlékezete. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 20 kr. — IX. Szám. Magyarország városai és városjogai a multban és jelenben. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr.

Ötödik kötet. 1877.

I. Szám. A XV. századi tárnoki jog. Tanulmány a hazai jogtörténet köréből. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 30 kr. — II. Szám. Fényes Elek emlékezete. *Keleti Károly* r. tagtól. 20 kr. — III. Szám. A társadalom keletkezéséről. *Beöthy Leó* l. tagtól. 60 kr. — IV. Szám. A «Servitus fumi immitendi» hazai jogunk rendszerében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 20 kr. — V. Szám. Magyarország népességének szaporodása és fogyása országrészek és nemzetiségek szerint. *Keleti Károly* r. tagtól. 20 kr. — VI. Szám. Két legújabb törvényhozási mű a polgári perjog köréből. (A német perrend és az osztrák perrendtartási javaslat.) *Zlinszky Imre* l. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. Emlékbeszéd alsóviszti Fogarasi János r. tag fölött. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 40 kr. — VIII. Szám. Öt év Magyarország bűnvádi statisztikájából. *Konek Sándor* r. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Magyar hölgyek leveleiről. *Deák Farkas* l. tagtól. 20 kr.

Hatodik kötet. 1880.

I. Szám. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népesedései mozgalma. *Dr. Konek Sándor* r. tagtól. 30 kr. — II. Szám. Nagy férfiak szerepe a történelemben. *Zsilinszky Mihály* l. tagtól. 20 kr. — III. Szám. Kazinczy Gábor irodalmi hatásáról. Irodalomtörténeti tanulmány *Jakab Elek* l. tagtól. 30 kr. — IV. Szám. Emlékbeszéd Urháy György felett. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. 10 kr. — V. Szám. Palaczky Ferencz emlékezete. *Zsilinszky Mihály* lev. tagtól. 20 kr. — VI. Szám. A nemzetgazdaságtan és módszere s a társadalmi tudományok terén való kutatás nehézségei. *Dr. Weisz Belától*. 10 kr. — VII. Szám. A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Jogirodalmi és nyelvészeti tanulmány tekintettel jogi műnyelvünk jelenére, multjára, mivoltára és gyökeres javítására. *Irta Bakos Gábor*. 20 kr. — VIII. Szám. A fémvaluta kérdése a tudomány jelen állása szerint. Első rész. *Kautz Gyula* r. tagtól. 20 kr. — IX. Szám. A magyar és osztrák államháztartás 1868—1877-ig. *Irta Láng Lajos*. 30 kr. — X. Szám. Gróf Teleki Domokos emlékezete. *Irta Deák Farkas*. 20 kr. — XI. Szám. Emlékezés Zlinszky Imre l. tagra. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 20 kr. — XII. Szám. A perdöntő eskü és az előzetes tanúbizonyítás a középkori magyar perjogban. Székfoglaló értekezés *Hajnik Imre* r. tagtól. 40 kr.

Hetedik kötet. 1882.

I. Szám. A nemzetközi jog elmélete Kant filozófiája szerint. *Dr. Medveczky Frigyes*től. 20 kr. — II. Szám. A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján. *Keleti Károly* r. tagtól. 40 kr. — III. Szám. Magyarország és egyes törvényhatóságainak népmozgalma 1877—1879. *Konek*

Sándor r. tagtól. 70 kr. — IV. Szám. A magyar felsőház reformja. Irta *Tóth Lőrincz* r. tag. 60 kr. — V. Szám. B. Eötvös József «A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra» című munkájáról. *Trefort Ágoston* t. tagtól. 10 kr. — VI. Szám. A miniszteri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 20 kr. — VII. Szám. A vasuti ügy s a posta- és távirdai ügy közti összeköttetés Magyarországon a közlekedési és névszerint a vasuti jog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 20 kr. — VIII. Szám. Sallustius államformái és a görögök politikai irodalma. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 20 kr. — IX. Szám. A Demokrácia eszméje és szervezete. *Dr. Kuncz Ignác* pozsonyi kir. akad. jogtanártól. 40 kr. — X. Szám. Szilágyi Márton tanítása az eljegyzésről 1690-ben. *Kovács Gyula* lev. tagtól. 40 kr.

Nyolczadik kötet. 1885.

I. Szám. Montesquieu elmélete. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 30 kr. — II. Szám. Fegyházi tanulmányok. I. Illavai fegyház. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A szerzői jogról szóló törvény. (XVI. t. cz.) *Apáthy István* r. tagtól. 20 kr. — IV. Szám. További adalék a görögök politikai irodalmának kritikái történetéhez. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 40 kr. — V. Szám. Okirati bizonyítás a középkori magyar perjogban. *Hajnik Imre* l. tagtól. 20 kr. — VI. Szám. Melyik görög állam közelítette meg a képviseleti rendszer alapon dolatát. *Schvarcz Gyula* lev. tagtól. 10 kr. — VII. Szám. A népoktatás hazánkban 1869—1884. *Láng Lajos* l. tagtól. 40 kr. — VIII. Szám. Emlékezők a nemzetközi börtönügyi congressusra Rómában 1885. (nov. 16—24.) *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 50 kr. — IX. Szám. Gondolatszabadság és ódon tömeguralom. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 50 kr. — X. Szám. A két utóbbi évtized államformatani irodalmának kritikái méltatásához. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 50 kr.

Kilenczedik kötet. 1887.

I. Szám. Az európai monarchiák rendszeres törvényeiről, tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire. *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 50 kr. — II. Szám. Az athenai állam és társadalom jelentősége az emberi haladásra nézve Kleistenestől Ephialtesig. (507—461—2-ig Kr. e.) *Schvarcz Gyula* l. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A közepoktatás hazánkban (1867—1886.) *Láng Lajos* l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Lucius Cornelius Sulla a római alkotmányjog történelmében. Székfoglaló értekezés. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 50 kr. — V. Szám. Dante mint politikai író. *Domanovszky Endre* l. tagtól. 10 kr. — VI. Szám. Fegyházi tanulmányok. A rabmunka. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 50 kr. — VII. Szám. A jog- és állambölcsészet feladatai. Székfoglaló. *Dr. Pulszky Ágost* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Szám. Egyéni szabadság és parlamentarizmus Angliában. *Concha Győző* l. tagtól. Székfoglaló értekezés. 20 kr. — IX. Szám. Magyarország népmozgalma 1880—1885. *Láng Lajos* l. tagtól. 30 kr. — X. Szám. Tudomány és társadalom. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 50 kr.

Tizedik kötet. 1888.

I. szám. Adalékok a római alkotmány-politikához és államjoghoz. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 40 kr. — II. Szám. Adalékok a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 50 kr. — III. Szám. Demologiai tanulmányok. *Kőrösi József* l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. A visszaesés okairól s óvszereiről. *Tóth Lőrincz* r. tagtól. 50 kr. — V. Szám. A király tanácsosainak felelőssége Aragoniában és Magyarországon III. Andrástól. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Sextus Cæcilius Africanus jogtudós. *Vécsey Tamás* r. tagtól. 60 kr. — VII. Szám. Bárány Wüllerstorff és a szabadkereskedés meghonosítása az osztrák-magyar monarchiában. *Matkovits Sándor* l. tagtól. 50 kr. — VIII. Szám. Az 1839/40-diki országgyűlés viszhangja az irodalomban. *Ballagi Géza* l. tagtól. 90 kr. — IX. Szám. Taras, Syrakusa, Akragas és egyéb görög államok demokrátiája. *Schvarcz Gyula* r. tagtól. 50 kr. — X. Szám. A specificatio. *Hoffmann Pál* l. tagtól. 40 kr.